

บทที่ ๒

แนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยเรื่อง “ศึกษาความเชื่อของประชาชนที่สักการะหลวงพ่อดำ วัดไร่ขิง จังหวัดนครปฐม” ผู้วิจัยได้ศึกษาวิเคราะห์ข้อมูลจากเอกสาร ที่เกี่ยวกับหลักการ แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัย เพื่อกำหนดกรอบแนวคิดในการวิจัย ดังต่อไปนี้

๒.๑ แนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

๒.๒ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๒.๔ กรอบแนวคิดในการวิจัย

๒.๑ แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

หลักศรัทธาในวิสุทธิมรรค

ในหนังสือพระอภิธรรมมัตถสังคหะ ปริเฉทที่ ๒ เจตสิกสังคหวิภาค ได้กล่าวถึง สัทธา เจตสิกว่าเป็น ความเชื่อถือเหตุผลตามความเป็นจริง ความเลื่อมใสในกุศลธรรม ความเชื่อในฝ่ายดี เช่น เชื่อคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า มีลักษณะที่ชัดเจน ดังนี้^๑

๑) สัททพหุลักษณะ มีความเชื่อถือในอารมณ์ที่ดี เป็นลักษณะ

๒) ปสาทนรสา มีการเลื่อมใส เป็นกิจ

๓) อากาพสุสสิยปจจุปฏฐานา มีความไม่ขุ่นมัว เป็นผล

๔) สัทเทยวตถุปฏฐานา มีปุชนียวัตถุเป็นเหตุใกล้

สัทธามื่อน้อยเพียงเชื่อว่าสัตว์นั้นมีกรรมเป็นของตน คือ ทำได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว เพียงเท่านั้นก็เป็นคุณยิ่ง มิฉะนั้นก็จะไม่ประหยัดต่อบาปกรรม จะกระทำการใดก็ไม่คิดว่าเป็นทุจริตเสียหาย เพราะสำคัญผิดว่าจะไม่ต้องได้รับผลนั้น ถ้ามีสัทธา เชื่อกรรมเชื่อผลของกรรมแล้ว ก็จะตั้งตนไว้ในทางที่ชอบ ประกอบการงานที่ปราศจากโทษ สัทธา จึงเป็นธรรมเบื้องต้นที่จะทำให้ประกอบคุณงามความดี เป็นบุญเป็นกุศล จนหาประมาณมิได้ สัทธา พืชฯ สัทธาเปรียบเหมือนพืช (อันจะงอกงามโตใหญ่ให้ดอกผลในภายหลัง)

เหตุอันเป็นที่ตั้งแห่งความเลื่อมใสสัทธา

---

^๑ วรรณสิทธิ ไวยะเสวี, คู่มือการศึกษาพระอภิธรรมมัตถสังคหะ ปริเฉทที่ ๒ เจตสิกสังคหวิภาค, (กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัด ทิพย์วิสุทธิ, ๒๕๔๗), หน้า ๒๙.

- (๑) รูปปริมาณ เลื่อมใสศรัทธา เพราะเห็นรูปสมบัติสวยงาม
- (๒) รูปปริมาณ เลื่อมใสศรัทธา เพราะเห็นความประเสริฐบริบูรณ์ในธรรมวินัย
- (๓) โสมสปปริมาณ เลื่อมใสศรัทธา เพราะได้ฟังชื่อเสียงลือว่าดีอย่างนั้นอย่างนี้
- (๔) ธมมปริมาณ เลื่อมใสศรัทธา เพราะได้สดับธรรมของผู้ที่ฉลาดในการแสดง

หลักความเชื่อในพระพุทธศาสนา

คำว่า “ศรัทธา” เป็นภาษาสันสกฤต ส่วนภาษาบาลีใช้คำว่า “สทฺธา”^๒ มีความหมายโดยพยัญชนะว่า “ทรงไว้พร้อม” หมายความว่า ความเชื่อ ได้แก่ ความมั่นใจในประโยชน์ที่ตนเองกระทำอยู่ เมื่อกระทำอะไรก็ตาม ต้องมีศรัทธาเป็นปัจจัยสำคัญ แต่การมีศรัทธาจะต้องมีปัญหากำกับด้วย จึงจะเป็นศรัทธาที่ถูกต้อง มิฉะนั้นแล้ว ศรัทธาก็จะเป็นความเชื่อที่ผิด ซึ่งอาจนำไปสู่เป้าหมายที่ผิด ซึ่งการพิจารณาถึงหลักศรัทธาที่ถูกต้อง มีดังนี้

หลักศรัทธา ๔ ลักษณะที่ควรกล่าวถึง “ศรัทธา” เพื่อทำความเข้าใจในเรื่องความหมาย บทบาท และความสำคัญของศรัทธาในระบบพุทธธรรม มีดังนี้

๑. ศรัทธาเป็นเพียงขั้นหนึ่งในกระบวนการพัฒนาปัญญา และกล่าวได้ว่าเป็นขั้นต่ำที่สุด
๒. ศรัทธาที่ประสงค์ ต้องเป็นความเชื่อความซาบซึ้งที่เนื่องด้วยเหตุผล คือมีปัญหารองรับและเป็นทางสืบต่อแก่ปัญญาได้ มิใช่เพียงความรู้สึกมอตัวมอความไว้วางใจให้สิ้นเชิง โดยไม่ต้องถามหาเหตุผล อันเป็นลักษณะทางฝ่ายอาเวค (Emotion) ด้านเดียว
๓. ศรัทธาที่เป็นความรู้สึกฝ่ายอาเวคด้านเดียว ถือเป็นการเชื่อที่มลาย เป็นสิ่งที่จะต้องกำจัดหรือแก้ไขให้ถูกต้อง ส่วนความรู้สึกฝ่ายอาเวคที่เนื่องอยู่กับศรัทธาแบบที่ถูกต้อง เป็นสิ่งที่นำมาใช้ในกระบวนการปฏิบัติธรรมให้เป็นประโยชน์ได้มากพอสมควรในระยะต้นๆ แต่จะถูกปัญญาเข้าแทนที่โดยสิ้นเชิงในที่สุด
๔. ศรัทธาที่มุ่งหมายในกระบวนการพัฒนาปัญญานั้น อาจให้ความหมายสั้นๆ ว่าเป็นความซาบซึ้งด้วยความมั่นใจในเหตุผลเท่าที่ตนมองเห็น คือมั่นใจตนเอง โดยเหตุผลว่า จุดหมายที่อยู่เบื้องหน้านั้นเป็นไปได้จริงแท้ และมีค่าควรแก่การที่ตนจะดำเนินไปให้ถึง เป็นศรัทธาที่เราใจให้อยากพิสูจน์ความจริงของเหตุผลที่มองเห็นอยู่เบื้องหน้านั้นต่อไป ยิ่งๆ ขึ้นไป เป็นบันไดขั้นต้นสู่ความรู้ ตรงข้ามกับความรู้สึกมอตัวให้แบบอาเวค ซึ่งทำให้หยุดคิดหาเหตุผลต่อไป
๕. เพื่อควบคุมศรัทธาให้อยู่ในความหมายที่ถูกต้อง ธรรมหมวดใดก็ตามในพุทธธรรม ถ้ามีศรัทธาเป็นส่วนประกอบข้อหนึ่งแล้ว จะต้องมีปัญหาเป็นอีกข้อหนึ่งด้วยเสมอไป

^๒ ที.มหา. ๑๐/๖๘/๓๔.

สัปปริสธรรม ข้อแรก คือ สัทธัมมสมันนาโคโต ประกอบด้วยธรรมเจ็ดประการ อันได้แก่มี ศรัทธา มีhiri มีโอตตปปะ เป็นพหูสูต มีความเพียรอันปรารถแล้ว มีสติมั่นคง มีปัญญา

ตามปรกติศรัทธาย่อมมาเป็นข้อหนึ่ง พร้อมกับที่ปัญญาเป็นข้อสุดท้าย แต่ในกรณีนี้ กล่าวถึงปัญญา ไม่จำเป็นต้องกล่าวถึงศรัทธาไว้ด้วย เช่น อธิษฐานธรรม โพชฌงค์ และนาถกรณ ธรรมเป็นต้น ปัญญาจึงสำคัญกว่าศรัทธา ทั้งในฐานะเป็นตัวคุมและในฐานะเป็นองค์ประกอบที่ จำเป็น แม้ในแง่คุณสมบัติของบุคคล ผู้ที่ได้รับยกย่องสูงสุดในพระพุทธศาสนา ก็คือผู้มีปัญญาสูงสุด เช่น พระสารีบุตรอัครสาวก เป็นต้น ไม่ได้ถือเอาศรัทธาในศาสนาเป็นเกณฑ์

๖. คุณประโยชน์ของศรัทธา เป็นไปใน ๒ ลักษณะ คือ ในแนวหนึ่ง ศรัทธาเป็นปัจจัยให้เกิดปิติ ซึ่งทำให้เกิดปัสสัทธิ (ความสงบเยือกเย็น) นำไปสู่สมาธิและปัญญาในที่สุด อีกแนวหนึ่ง ศรัทธาทำให้เกิดวิริยะ คือความเพียรพยายามที่จะปฏิบัติ ทดลองสิ่งที่เชื่อดด้วยศรัทธานั้น ให้เห็นผล ประจักษ์จริงแจ้งแก่ตน ซึ่งนำไปสู่ปัญญาในที่สุด คุณประโยชน์ทั้งสองนี้ จะเห็นว่าเป็นผลจากความรูสึกในฝ่ายอเวก แต่ต้องมีความเฝ่ประสงค์ปัญญาแฝงอยู่ด้วยตลอดเวลา

๗. ศรัทธาเป็นไปเพื่อปัญญา ดังนั้น ศรัทธาจึงต้องส่งเสริมความคิดวิจยวิจารณ์ จึงจะเกิดความก้าวหน้าแก้ปัญหาตามจุดหมาย นอกจากนี้ แม้ตัวศรัทธานั้นเอง จะมั่นคงแน่นแฟ้นได้ ก็ เพราะได้คิดเห็นเหตุผลจนมั่นใจ หมดความเคลือบแคลงสงสัยใดๆ โดยนัยนี้ ศรัทธาในพุทธธรรมจึง ส่งเสริมการค้นคิดหาเหตุผล การขอร้องให้เชื่อก็ดี การบังคับให้ยอมรับความจริงตามที่กำหนดก็ดี การชู้ด้วยภัยแก่ผู้ไม่เชื่อก็ดี เป็นวิธีการที่เข้ากันไม่ได้เลยกับหลักศรัทธา

๘. ความเลื่อมใสศรัทธาติดในบุคคล ถูกถือว่ามีข้อเสียข้อบกพร่อง แม้แต่ความเลื่อมใส ติดในองค์พระศาสดาเอง พระพุทธเจ้าก็ทรงสอนให้ละเสีย เพราะเป็นศรัทธาที่แรงด้วยความรู้สึก ทางอเวก กลับกลายเป็นอุปสรรคต่อความหลุดพ้นเป็นอิสระโดยสมบูรณ์ในขั้นสุดท้าย

๙. ศรัทธาไม่ถูกจัดเป็นองค์มรรค เพราะตัวการที่จำเป็นสำหรับการดำเนินก้าวหน้าต่อไป ในมรรคานี้ คือปัญญาที่พ่วงอยู่กับศรัทธานั้นต่างหาก และศรัทธาที่จะถือว่าใช้ได้ก็ต้องมีปัญญารองรับอยู่ด้วย นอกจากนี้ ท่านที่มีปัญญาสูง เช่น องค์พระพุทธเจ้าเอง และพระปัจเจกพุทธเจ้า ทรงเริ่มมรรคาที่ตัวปัญญาที่เดียว ไม่ผ่านศรัทธา เพราะการสร้างปัญญาไม่จำเป็นต้องเริ่มที่ศรัทธาเสมอไป (คือเริ่มที่โยนิโสมนสิการ) ด้วยเหตุนี้ เรื่องศรัทธา ท่านจึงกล่าวซ่อนแฝงไว้ในตอนต้นว่าด้วยการ สร้างสัมมาทิฐิ ไม่จัดแยกไว้เป็นเรื่องต่างหาก

๑๐. แม้แต่ศรัทธาที่พ้นจากภาวะเป็นความเชื่องมายนั่นเอง ถ้าไม่ดำเนินต่อไปถึงขั้นทดลองปฏิบัติเพื่อพิสูจน์ให้เห็นความจริงประจักษ์แก่ตน ก็ไม่นับว่าเป็นศรัทธาที่ถูกต้องตามความหมายแท้จริง เพราะเป็นศรัทธาที่มีได้ปฏิบัติหน้าที่ตามความหมายของมัน จัดเป็นการปฏิบัติ ธรรมผิดพลาด เพราะปฏิบัติอย่างขาดวัตถุประสงค์

๑๑. แม้ศรัทธาจะมีคุณประโยชน์สำคัญ แต่ในขั้นสูงสุด ศรัทธาจะต้องหมดไป ถ้ายังมีศรัทธาอยู่ก็แสดงว่ายังไม่บรรลุจุดหมาย เพราะตราบใดที่เชื่อต่อจุดหมายนั้น ก็ย่อมแสดงว่ายังไม่ได้เข้าถึงจุดหมายนั้นรู้เห็นจริงด้วยตนเอง และตราบใดที่ยังมีศรัทธา ก็แสดงว่ายังต้องอิงอาศัยสิ่งอื่น ยังต้องฝากปัญญาไว้กับสิ่งอื่น ยังไม่หลุดพ้นเป็นอิสระโดยสมบูรณ์ โดยเหตุนี้ศรัทธาจึงไม่เป็นคุณสมบัติของพระอรหันต์ ตรงข้ามพระอรหันต์กลับมีคุณสมบัติว่า ผู้ไม่มีศรัทธา ซึ่งหมายความว่า ได้รู้เห็นประจักษ์ จึงไม่ต้องเชื่อต่อใครๆ หรือต่อเหตุผลใดๆ อีก

๑๒. โดยสรุป ความก้าวหน้าในมรรคา ดำเนินมาโดยลำดับ จากความเชื่อ (ศรัทธา) มาเป็นความเห็นหรือเข้าใจโดยเหตุผล (ทิวฐิ) จนเป็นการรู้การเห็นในที่สุด ซึ่งในขั้นสุดท้าย เป็นอันหมดภาระของศรัทธาโดยสิ้นเชิง

๑๓. ศรัทธามีขอบเขตความสำคัญและประโยชน์แค่นั้นเพียงใด เป็นสิ่งที่จะต้องรู้เข้าใจตามเป็นจริง ไม่ควรตีค่าสูงเกินไป แต่ก็ไม่ควรดูแคลนโดยเด็ดขาด เพราะในกรณีที่ดูแคลนศรัทธา อาจกลายเป็นการเข้าใจความหมายของศรัทธาผิด เช่น ผู้ที่คิดว่าตนเชื่อมั่นในตนเอง แต่กลายเป็นเชื่อต่อกิเลสของตน ในรูปอหังการมมังการไป ซึ่งกลับเป็นผลร้ายไปอีกด้านหนึ่ง

๑๔. ในระดับศีลห้า หรือที่เรียกกันว่าศีลธรรม ศรัทธาเป็นองค์ธรรมสำคัญซึ่งเกื้อกูลมาก ทำให้คนมีหลักตั้งตัวเป็นกำลังเหนียวรั้งและต้านปะทะไม่ให้ยอมตามสิ่งชักจูงล่อเร้าเย้ายวนให้ทำความชั่ว อีกประการหนึ่ง การมีศรัทธาเป็นเหมือนมีร่องไหลประจำของกระแสความคิด เมื่อได้รับรู้อารมณ์อย่างใดอย่างหนึ่ง ซึ่งไม่เกินกำลังของศรัทธาที่มีอยู่ กระแสความคิดก็จะวิ่งเล่นไปตามร่องหรือแนวทางที่ศรัทธาเตรียมไว้ทำให้ไม่คิดไปในทางอื่นหรือทางที่ผิดศีลธรรม ดังนั้น สำหรับผู้ยังไม่หมดกิเลส ศีลจึงดำรงอยู่ได้ดีด้วยศรัทธา ศรัทธาแบบนี้มีคุณมากในระดับหนึ่ง แต่พร้อมกันนั้นถ้าเป็นศรัทธาที่ไม่ประกอบด้วยปัญญา ก็อาจมีโทษมาก โดยกลายเป็นตัวการขัดขวางการสร้างปัญญาเสียเอง

๑๕. ในกระบวนการแห่งความเจริญของปัญญา (หรือการพัฒนาปัญญา) อาจกำหนดขั้นตอนที่จัดว่าเป็นระยะของศรัทธาได้คร่าวๆ คือ

๑) สร้างทัศนคติที่มีเหตุผล ไม่เชื่อหรือยึดถือสิ่งใดสิ่งหนึ่ง เพียงเพราะฟังตามๆ กันมา เป็นต้น (ตามแนวกาลามสูตร)

๒) เป็นผู้คุ้มครองสัจจะ คือ ยินดีรับฟังหลักการ ทฤษฎี คำสอน ความเห็นต่างๆ ของทุกฝ่ายทุกด้าน ด้วยใจเป็นกลาง ไม่ด่วนตัดสินสิ่งที่ยังไม่รู้ไม่เห็นว่าเป็นเท็จจริง ไม่ยืนยันยึดติดแต่สิ่งที่ตนรู้หรือคิดเห็นเท่านั้นว่าถูกต้องเป็นจริง

๓) เมื่อรับฟังทฤษฎี คำสอน ความเห็นต่างๆ ของผู้อื่นแล้ว พิจารณาเท่าที่เห็นด้วย ปัญญาตนว่าเป็นสิ่งที่มีเหตุผล และเห็นว่าผู้แสดงทฤษฎี คำสอนหรือความเห็นนั้นๆ เป็นผู้มีความจริงใจ ไม่ลำเอียงมีปัญหา จึงเลื่อมใสรับเอามาเพื่อคิดหาเหตุผลทดสอบความจริงต่อไป

๔) นำสิ่งที่ใจรับมานั้น มาขบคิดทดสอบด้วยเหตุผล จนแน่วแน่ใจว่า เป็นสิ่งที่ถูกต้อง แท้จริงอย่างแน่อน จนซาบซึ้งด้วยความมั่นใจในเหตุผลเท่าที่ตนมองเห็นแล้ว พร้อมทั้งจะลงมือปฏิบัติพิสูจน์ทดลองให้รู้เห็นความจริงประจักษ์ต่อไป

๕) ถ้ามีความเคลือบแคลงสงสัย รับผิดชอบต่อใจบริสุทธิ์ มุ่งปัญญา มิใช่ด้วยอหังการ มมังการ พิสูจน์เหตุผลให้ชัดเจนเพื่อให้ศรัทธาแน่นมั่นคงแน่วแน่ เกิดประโยชน์สมบูรณ์ตามความหมายของมัน^๓

ในพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท ถือว่าศรัทธาที่แท้จริงตามหลักศาสนานั้นมี ๔ ประเภท เรียกว่า “ศรัทธา ๔”^๔ ซึ่งว่าด้วยหลักความเชื่อที่ประกอบด้วยเหตุผล ๔ ประการ คือ

๑. กัมมสัทธา คือ เชื่อกรรม เชื่อกฎแห่งกรรม เชื่อว่ากรรมมีอยู่จริง คือ เชื่อว่าเมื่อทำอะไรโดยมีเจตนา คือ จงใจทำ ทั้งรู้ ย่อมเป็นกรรม คือ เป็นความดีความชั่วมีขึ้นในตน เป็นเหตุปัจจัยก่อให้เกิดผลดีผลร้ายสืบเนื่องต่อไป การกระทำ ไม่ว่างเปล่า และเชื่อว่าผลที่ต้องการจะสำเร็จได้ด้วยการกระทำ มิใช่ด้วยอำนาจอนหรืออนาคยโชค เป็นต้น

๒. วิปากสัทธา คือ เชื่อวิปาก เชื่อผลของกรรม เชื่อว่าผลของกรรมมีจริง คือ เชื่อว่ากรรมที่ทำแล้วต้องมีผล และผลต้องมีเหตุ ผลดีเกิดจากกรรมดี ผลชั่วเกิดจากกรรมชั่ว

๓. กัมมัสสกตาสัทธา คือ เชื่อความที่สัตว์มีกรรมเป็นของของตน เชื่อว่าแต่ละคนเป็นเจ้าของจะต้องรับผิดชอบเสวยวิบากเป็นไปตามกรรมของตน

๔. ตถาคตโพธิสัทธา คือ เชื่อความตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า มั่นใจในองค์พระตถาคต ว่าทรงเป็นพระสัมมาสัมพุทธะ ทรงพระคุณทั้ง ๔ ประการ ตรัสธรรม บัญญัติวินัยไว้ด้วยดี ทรงเป็นผู้นำทางที่แสดงให้เห็นว่า มนุษย์คือเราทุกคนนี้ หากฝึกตนด้วยดีก็สามารถเข้าถึงภูมิธรรมสูงสุด บริสุทธิ์หลุดพ้นได้ ดังที่พระองค์ได้ทรงบำเพ็ญไว้เป็นแบบอย่าง

ศรัทธา ๔ อย่างนี้ มีมาในบาลีเฉพาะข้อที่ ๔ อย่างเดียว ว่าโดยใจความ ศรัทธา ๓ ข้อต้น ย่อมรวมลงในข้อที่ ๔ ได้ทั้งหมด^๕ หลักศรัทธามีรายละเอียดที่ควรพิจารณา ดังนี้

^๓ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พุทธธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๗, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑), หน้า ๖๔๗ - ๖๕๐

^๔ ๐.ส.ต.ก. (ไทย) ๒๓/๔/๓

๑. กัมมสัทธา

คำว่า “กรรม” แปลว่า การกระทำ แต่การกระทำไม่จำเป็นต้องเป็นกรรมเสมอไป การกระทำที่จะจัดเป็นกรรมและมีผลในทางศีลธรรมจะต้องเป็นการกระทำที่ประกอบด้วยเจตนาหรือด้วยความตั้งใจในการกระทำ ดังพระพุทธพจน์ว่า

“ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เรากล่าวเจตนาว่าเป็นกรรมบุคคลจงใจแล้วย่อมกระทำความกรรมทางกาย ทางวาจา ทางใจ”^๕ ในพระพุทธศาสนากล่าวยืนยันแน่นอนว่า กรรมเป็นกฎของธรรมชาติอย่างหนึ่งที่เป็นระเบียบแน่นอน กล่าวรวมอยู่ในนิยาม ๕^๖ ดังนี้

๑) อุตุนิยาม คือ กฎธรรมชาติเกี่ยวกับอุณภูมิ หรือปรากฏการณ์ธรรมชาติต่างๆ โดยเฉพาะดิน น้ำ อากาศ และฤดูกาล อันเป็นสิ่งแวดล้อมสำหรับมนุษย์

๒) พีชนิยาม คือ กฎธรรมชาติเกี่ยวกับการสืบพันธุ์ มีพันธุ์กรรม เป็นต้น

๓) จิตตนิยาม คือ กฎธรรมชาติเกี่ยวกับการทำงานของจิต

๔) กรรมนิยาม คือ กฎธรรมชาติเกี่ยวกับการกระทำ ของมนุษย์ คือ กระบวนการให้ผลของการกระทำ

๕) ธรรมนิยาม คือ กฎธรรมชาติเกี่ยวกับความสัมพันธ์และอาการที่เป็นเหตุเป็นผลแก่กันแห่งสิ่งทั้งหลาย^๗

จะเห็นได้ว่า กรรมข้อแรกนั้น เกี่ยวข้องกับธรรมชาติแวดล้อมรอบตัวของมนุษย์และสัตว์ และตั้งแต่ข้อ ๒ พีชนิยาม เป็นต้นมา เป็นส่วนที่เกี่ยวข้องกับมนุษย์และสัตว์ที่ต้องตกอยู่ภายใต้กฎธรรมชาติ ๕ อย่างนี้

กรรมนั้น เมื่อแบ่งโดยประเภทมี ๓ ประการ เรียกว่า กรรม ๓^๘ คือ การกระทำที่ประกอบด้วยเจตนา ดีก็ตาม ชั่วก็ตาม ประกอบด้วย

๑) กายกรรม คือ กรรมทำ ด้วยกาย การกระทำทางกาย

๒) วจีกรรม คือ กรรมทำ ด้วยวาจา การกระทำทางวาจา

^๕ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๕), หน้า ๑๔๐.

^๖ อย. ฉก.ก. (ไทย) ๒๒/๓๓๔

^๗ ที.ม.อ. (ไทย) ๒/๓๔

^๘ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๑๖๖.

^๙ ม.ม. (ไทย) ๑๓/๖๔/๕๖.

๓) มโนกรรม คือ กรรมทำ ด้วยใจ การกระทำทางใจ^{๑๐} กรรมนั้น เมื่อว่าด้วยเจตนาในการกระทำมี ๒ ประการ เรียกว่า กรรม ๒^{๑๑} คือ การกระทำที่ประกอบด้วยเจตนา ทางกายก็ตาม ทางวาจาก็ตาม หรือทางใจก็ตาม ประกอบด้วย

๑) อกุศลกรรม คือ กรรมที่เป็นอกุศล กรรมชั่ว การกระทำ ที่ไม่ดี ไม่ฉลาด ไม่เกิดจากปัญญา ทำให้เสื่อมเสียคุณภาพชีวิต หมายถึง การกระทำ ที่เกิดจากอกุศลมูล คือ โลภะ โทสะ หรือโมหะ

๒) กุศลกรรม คือ กรรมที่เป็นกุศล กรรมดี การกระทำ ที่ดี ฉลาด เกิดจากปัญญา ส่งเสริมคุณภาพของชีวิตจิตใจ หมายถึง การกระทำ ที่เกิดจากกุศลมูล คือ อโลภะ อโทสะ หรืออโมหะ^{๑๒}

๒. วิปากสัทธา

กรรมนั้น เมื่อกล่าวถึงผลของการกระทำมี ๑๒ ประการ เรียกว่า กรรม ๑๒^{๑๓} คือ การกระทำที่ประกอบด้วยเจตนา ดีก็ตาม ชั่วก็ตาม ก็จะทำให้ผลไปตามนั้น ดังพระพุทธพจน์ว่า “หว่านพืชเช่นใด ได้ผลเช่นนั้น ผู้ทำกรรมดี ได้ดี ผู้ทำกรรมชั่วได้ชั่ว”^{๑๔}ในที่นี้หมายถึง กรรมประเภทต่างๆ พร้อมทั้งหลักเกณฑ์เกี่ยวกับการให้ผลของกรรมเหล่านั้น

หมวดที่ ๑ ว่าโดยปากกาล คือ จำแนกตามเวลาที่ให้ผล

๑) ทิฏฐธรรมเวทนียกรรม คือ กรรมให้ผลในปัจจุบันคือในภพนี้

๒) อุปปัชชเวทนียกรรม คือ กรรมให้ผลในภพที่จะไปเกิดคือในภพหน้า

๓) อปรายเวทนียกรรม คือ กรรมให้ผลในภพต่อไป

๔) อโหสิกรรม คือ กรรมเลิกให้ผล ไม่มีผลอีกหมวดที่ ๒ ว่าโดยกิจ คือ จำแนกการให้ผลตามหน้าที่

๕) ชนกกรรม คือ กรรมแต่งให้เกิด กรรมที่เป็นตัวนำ ไปเกิด

๖) อุปัตถัมภกกรรม คือ กรรมสนับสนุน กรรมที่เข้าช่วยสนับสนุนหรือซ้ำเติมต่อจากชนกกรรม

^{๑๐} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๗๑.

^{๑๑} อง.ติก. (ไทย) ๒๐/๔๔๕/๑๓๑,๕๕๑/๓๓๘; ขุ.อิติ. (ไทย) ๒๕/๒๐๘/๒๔๘;๒๔๒/๒๗๒.

^{๑๒} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๘.

^{๑๓} วิสุทฺธิ. (ไทย) ๓/๒๒๓.

^{๑๔} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๙๐๓/๓๓๓.

๗) อุปปีฬกรรม คือ กรรมบีบคั้น กรรมที่มาให้ผล บีบคั้นผลแห่งชนกกรรมและอุปตัมภกรรมนั้น ให้แปรเปลี่ยนทุเลาลงไป บั่นทอนวิบากมิให้เป็นไปได้นาน

๘) อุปฆาตกรรม คือ กรรมตัดรอน กรรมที่แรง ฝ่ายตรงข้ามกับชนกกรรมและอุปตัมภกรรม เข้าตัดรอนการให้ผลของกรรมสองอย่างนั้น ให้ขาดไปเสียทีเดียว เช่น เกิดในตระกูลสูง มั่งคั่งแต่อายุสั้น เป็นต้น

หมวดที่ ๓ ว่าโดยปากทานปริยาย คือ จำแนกตามความยกย่องหรือลำดับความแรงในการให้ผล

๙) ครุกรรม คือ กรรมหนัก ให้ผลก่อน ได้แก่ สมบัติ ๘ หรือ อนันตริยกรรม

๑๐) พหุลกรรม หรือ อาจิณณกรรม คือ กรรมทำมากหรือกรรมชิน ให้ผลรองจากครุกรรม

๑๑) อาสันนกรรม คือ กรรมจวนเจียน หรือกรรมใกล้ตาย คือกรรมทำ เมื่อจวนจะตาย จับใจอยู่ใหม่ๆ ถ้าไม่มี ๒ ข้อก่อน ก็จะทำให้ผลก่อนอื่น

๑๒) กตัตตากรรม หรือ กตัตตาวาปนกรรม คือ กรรมสักว่าทำ กรรมที่ทำ ไว้ด้วยเจตนาอันอ่อน หรือมิใช่เจตนาอย่างนั้นโดยตรง ต่อเมื่อไม่มีกรรมอื่นให้ผลแล้วกรรมนี้จึงจะให้ผล กฏัตตากรรมก็เขียน

กรรม ๑๒ หรือ กรรมสี่ ๓ หมวดนี้ มิได้มีมาในบาลีในรูปเช่นนี้โดยตรง พระอาจารย์สมัยต่อมา เช่น พระพุทธโฆษาจารย์ เป็นต้น ได้รวบรวมมาจัดเรียงเป็นแบบไว้ในภายหลัง^{๑๕}

อย่างไรก็ตาม ผลของกรรมนั้นก็ต้องพิจารณาถึงจุดอ่อนหรือจุดด้อยของกรรมที่ให้ผลด้วยเช่นกัน เรียกว่า “วิบัติ ๔”^{๑๖} คือ ข้อเสีย จุดอ่อน ความบกพร่องแห่งองค์ประกอบต่างๆ ซึ่งไม่อำนวยความสะดวกการให้ผลของกรรมดี แต่เปิดช่องให้กรรมชั่วแสดงผล ส่วนประกอบบกพร่อง เปิดช่องให้กรรมชั่ว

๑) คติวิบัติ คือ วิบัติแห่งคติ คติเสีย ในช่วงยาวหมายถึง เกิดในกำเนิดต่ำทราวม หรือที่เกิดอันไร้ความเจริญ ในช่วงสั้นหมายถึง ที่อยู่ ที่ไป ทางดำ เนินไม่ดี หรือ ทำ ไม่ถูกเรื่องไม่ถูกที่ คือ กรรมนั้น สภาพแวดล้อมนั้น สถานการณ์นั้น ถิ่นนั้น ตลอดถึงแนวทางดำ เนินชีวิตขณะนั้น ไม่

^{๑๕} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม , หน้า

๓๓๘ - ๓๓๙.

^{๑๖} อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๘๔๐/๔๕๘.

เอื้ออำนวยแก่การกระทำ ความดีหรือการเจริญงอกงามของความดีและการที่ผลดีจะปรากฏ แต่กลับเปิดทางให้แก่ความชั่วและผลร้าย

๒) อุปธิวิบัติ คือ วิบัติแห่งร่างกาย รูปร่างเสีย; ในช่วงยาวหมายถึง ร่างกายวิกลพิการ ไม่งดงาม บุคลิกภาพไม่ดี ในช่วงสั้นหมายถึง สุขภาพไม่ดี เจ็บป่วย มีโรครุม

๓) กาลวิบัติ คือ วิบัติแห่งกาล กาลเสีย ในช่วงยาวหมายถึง เกิดอยู่ในสมัยที่โลกไม่มีความเจริญหรือบ้านเมืองมีแต่ภัยพิบัติ ผู้ปกครองไม่ดี สังคมเสื่อมจากศีลธรรม มีการกดขี่เบียดเบียนกันมากมายย่องคนชั่ว ปืบคนคนดี ในช่วงสั้นหมายถึง ทำ ผิดกาลผิดเวลา

๔) ปโยควิบัติ คือ วิบัติแห่งการประกอบ กิจการเสีย ในช่วงยาวหมายถึง ผักใฝ่ในทางที่ผิดประกอบกิจการงานที่ผิด หรือมีปกติชอบกระทำ แต่ความชั่ว ในช่วงสั้นหมายถึง เมื่อกระทำกรรมดี ก็ไม่ทำให้ถึงขนาด ไม่ครบถ้วนตามหลักเกณฑ์ทำจบบัด ใช้วิธีการไม่เหมาะสมกับเรื่องหรือเมื่อประกอบความดีต่อเนื่องมา แต่กลับทำความชั่วหักล้างเสียในระหว่าง

วิบัติ ๔ นี้ เป็นสิ่งที่จะต้องนำมาประกอบการพิจารณาในเรื่องการให้ผลของกรรม เพราะการปรากฏของวิบาก นอกจากอาศัยเหตุคือกรรมแล้ว ยังต้องอาศัยฐานคือ คติ อุปธิ กาละ และปโยคจะเป็นปัจจัยประกอบด้วย^{๑๗} และในขณะเดียวกัน จุดเด่นหรือจุดแข็งที่จะทำให้ได้รับผลกรรมดีและไม่เปิดช่องให้กรรมชั่วแสดงผล ส่วนประกอบอำนวยช่วยเสริมกรรมดี เรียกว่า สมบัติ ๔^{๑๘} ก็มีนัยตรงข้ามกัน

๓. กัมมัสสกตาสัทธา

ความเชื่อเรื่องกรรมโดยความเป็นเหตุเป็นผลของกันและกัน คือเชื่อว่าคนแต่ละคนมีกรรมเป็นของตนเอง และจะต้องรับผิดชอบต่อกรรมนั้น ดังพระพุทธพจน์ว่า

“ความบริสุทธิ์หรือความไม่บริสุทธิ์เป็นของเฉพาะตนคนอื่นจะทำคนอื่นให้บริสุทธิ์หรือบริสุทธิ์หาได้ไม่”^{๑๙} นอกจากนี้ พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงกรรมและผลของกรรมไว้เป็นคู่ๆ จำนวน ๗ คู่ ดังนี้

๑) เกิดมาเป็นคนมีอายุสั้น เพราะมีการฆ่าสัตว์เป็นเหตุ เกิดมาเป็นคนอายุยืน เพราะการไม่ฆ่าสัตว์เป็นเหตุ

^{๑๗} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๑๗๗

- ๑๗๘.

^{๑๘} อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๘๔๐/๔๕๙.

^{๑๙} ขุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๑๖๕/๕๔.

๒) เกิดมาเป็นคนมีโรคมาก เพราะการเบียดเบียนสัตว์ ทำให้สัตว์ได้รับทุกข์ทรมาน เกิดมาเป็นคนมีโรคน้อย เพราะการไม่เบียดเบียนสัตว์ ไม่ทำสัตว์ได้รับทุกข์ทรมาน

๓) เกิดมาเป็นคนมีผิวพรรณทราม เพราะเป็นคนมักโกรธ อุนเฉียวง่าย เกิดมาเป็นคนมีผิวพรรณงาม เพราะเป็นคนไม่มักโกรธ มีจิตเมตตา

๔) เกิดมาเป็นคนมีศักดาน้อย เพราะเป็นคนมีใจริษยาในลาภ และเกียรติยศ ชื่อเสียงของผู้อื่น เกิดมาเป็นคนมีศักดานุภาพมาก เพราะเป็นคนไม่มีใจริษยาในลาภและเกียรติยศชื่อเสียงของผู้อื่น

๕) เกิดมาเป็นคนยากจนขัดสน เพราะการไม่บริจาคทาน ช่วยเหลือผู้อื่น เกิดมาเป็นคนมั่งคั่ง มีทรัพย์สินมาก เพราะบริจาคทาน ยินดีในการให้ทานที่เป็นประโยชน์ต่อผู้อื่น

๖) เกิดมาเป็นคนในสกุลต่ำ เพราะการไม่ประพฤติอ่อนน้อมถ่อมตน เย่อหยิ่ง ไม่ไหว้คนที่ควรไหว้ ไม่เคารพคนที่ควรเคารพ เป็นคนที่เกิดมาในสกุลสูง เพราะการประพฤติอ่อนน้อมถ่อมตน ไม่เย่อหยิ่ง ไหว้คนที่ควรไหว้ เคารพคนที่ควรเคารพ

๗) เกิดมาเป็นคนมีปัญญาน้อย เพราะการไม่สนใจใฝ่หาความรู้ มีสิ่งใดไม่รู้ไม่เข้าใจ ก็ไม่ไปหาผู้รู้ เพื่อสอบถาม เป็นคนที่เกิดมาเป็นคนมีปัญญามาก เพราะความสนใจใฝ่หาความรู้ มีสิ่งใดไม่รู้ไม่เข้าใจ ก็เข้าไปหาผู้รู้เพื่อสอบถาม^{๒๐}

๔. ตถาคตโพธิสัทธา

ศรัทธาที่แยกเป็น ๔ ประเภทนั้น เมื่อกล่าวโดยรวมแล้วก็คือ ตถาคตโพธิสัทธา บุคคลจะต้องมีความเชื่อในพระพุทธเจ้าเสียก่อน จึงจะมีความเชื่อในเรื่องคำสอนที่ถูกต้องตามหลักกฎแห่งกรรม ความเชื่อในรูปแบบของตถาคตโพธิสัทธานี้ คือการพิจารณาโดยใช้ปัญญาก่อนปลงใจเชื่อในพระพุทธเจ้า ซึ่งตรงกับความเชื่อของคนทั่วไป คือเมื่อเกิดความทุกข์ความเดือดร้อนแล้ว ก็แสวงหาบุคคลหรือเทพเจ้าเป็นที่พึ่ง ฉะนั้น ตถาคตโพธิสัทธา จึงเป็นส่วนที่สำคัญที่สุดของพุทธศาสนิกชน

อย่างไรก็ตาม พุทธศาสนิกชนหรือชาวพุทธที่เป็นอุบาสกและอุบาสิกา ที่นับว่าเป็นชาวพุทธชั้นนำ จะต้องมีความเข้มแข็งที่จะตั้งมั่นอยู่ในหลัก ให้เป็นตัวอย่างแก่ชาวพุทธทั่วไป นอกจากรักษาวินัยชาวพุทธแล้ว ต้องมีอุบาสกธรรม ๕^{๒๑} ดังนี้

๑) มีศรัทธา เชื่อประกอบด้วยปัญญา ไม่มมงาย มั่นในพระรัตนตรัย ไม่หวั่นไหว ไม่แกว่งไกว ถือธรรมเป็นใหญ่

^{๒๐} ม.อ. (ไทย) ๑๔/๕๘๐.

^{๒๑} อัง.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๑๗๕/๒๓๐

๒) มีศีล นอกจากตั้งอยู่ในศีล ๕ และสัมมาชีพแล้ว ควรถือศีลอุโบสถตามกาล เพื่อพัฒนาตนให้ชีวิตและความสุขพึงพาวัตถุน้อยลง ลดการเบียดเบียน และเกื้อกูลแก่ผู้อื่นได้มากขึ้น

๓) ไม่ถือมงคลตื่นข่าว เชื่อกรรม มุ่งหวังผลจากการกระทำด้วยเรี่ยวแรงความเพียรพยายามตามเหตุผล ไม่ตื่นข่าวเล่าลือโศกลางเรื่องหลังมงคล ไม่หวังผลจากการขออำนาจลบนินดาล

๔) ไม่แสวงหาพาหิรทักษิณีย์ ไม่ไขว่คว้าเขตบุญขุนคลังผู้วิเศษศักดิ์สิทธิ์ นอกหลักพระพุทธศาสนา

๕) ขวนขวายในการทะนุบำรุงพระพุทธศาสนา ใส่ใจริเริ่มและสนับสนุนกิจกรรมการกุศลตามหลักคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า^{๒๒}

สรุปได้ว่า ศรัทธาหรือความเชื่อในทางพระพุทธศาสนานั้น เน้นความเชื่อในเรื่องกฎแห่งกรรมที่กระทำด้วยเจตนา ซึ่งการที่บุคคลจะประสบผลดีหรือผลชั่วก็มาจากการกระทำที่ประกอบด้วยเจตนาทั้งทางกาย วาจา หรือใจ ซึ่งผลของกรรมที่ได้ก็มาจากการกระทำของตนเอง มนุษย์จะประสบสิ่งที่ดีได้ก็ด้วยกรรมดี และประสบผลชั่วได้ก็ด้วยกรรมชั่วของตนเอง บุคคลไม่สามารถแก้กรรมที่ตนกระทำได้ แม้กรรมจะยังไม่แสดงผล ก็ไม่ได้หมายความว่าผลของกรรมไม่มี เนื่องจากปัจจัยของการแสดงผลกรรมยังไม่พร้อม ทำให้กรรมยังไม่แสดงผลทันทีในชาตินี้ แต่ผลของกรรมนั้นจะส่งผลแน่นอนในชาติต่อไปแน่นอน ผลของกรรมเป็นอนิจจัง คือ เป็นสิ่งที่เหนือกว่ามนุษย์ปุถุชนจะใช้หลักเหตุผลอธิบายได้ บุคคลนั้นเท่านั้นเป็นเจ้าของกรรม และต้องรับผิดชอบต่อกรรมนั้น บุคคลที่ได้รับความสุขหรือความทุกข์เป็นผลมาจากการประกอบกรรมดีหรือกรรมชั่ว และกรรมเป็นสิ่งที่ไม่สามารถรับถ่ายโอนให้ผู้อื่นหรือใช้วิธีการอื่นใดให้รับกรรมแทนตน

หลักเจตีย์ ๔

คติความเชื่อเรื่องปุณนิยสถาน มีมาตั้งแต่สมัยก่อนพุทธกาล ในพระพุทธศาสนาเรียกว่า “เจตีย์ ๔”^{๒๓} ซึ่งมีความหมายว่า สิ่งที่ดีขึ้น ที่เคารพบูชา สิ่งที่ดีสนใจให้ระลึกถึง ในที่นี้หมายถึง

^{๒๒} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), ธรรมบุญชีวิต พุทธจริยธรรมเพื่อชีวิตที่ดีงาม, พิมพ์ครั้งที่ ๕๗, (กรุงเทพมหานคร: กรมการศาสนา, ๒๕๕๖), หน้า ๑๖

^{๒๓} พ.อ. (ไทย) ๒๕๗.

สถานที่หรือสิ่งที่เคารพบูชาเนื่องด้วยพระพุทธเจ้าหรือพระพุทธศาสนา เรียกเต็มว่า สัมมาสัมพุทธเจดีย์ หรือพุทธเจดีย์^{๒๔} มี ๔ ประเภท คือ

๑. ธาตุเจดีย์ คือ เจดีย์บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ ได้แก่ พระบรมสารีริกธาตุของพระพุทธเจ้า ที่ได้แจกจ่ายไปยังเมืองต่างๆ ที่นับถือพุทธศาสนา และได้ก่อสร้างเป็นพระสถูปสำหรับบรรจุพระบรมสารีริกธาตุนั้น

๒. บริโภคเจดีย์ คือ เจดีย์คือสิ่งหรือสถานที่ที่พระพุทธเจ้าเคยทรงใช้สอย อย่างแคบหมายถึงต้นโพธิ์ อย่างกว้างหมายถึงสังเวชนียสถาน ๔ ตลอดจนถึงทั้งปวงที่พระพุทธเจ้าเคยทรงบริโภค เช่น บาตร จีวร และบริวารอื่นๆ เป็นต้น ได้แก่ สถานที่สำคัญทั้ง ๔ แห่ง ที่พระพุทธเจ้าได้ทรงมีพุทธานุญาตให้เหล่าพุทธบริษัททั้งหลายได้ไปสักการะ และปลงธรรมสังเขปรำลึกถึงพระองค์ซึ่งมักจะเรียกสถานที่สำคัญเหล่านี้ว่า “สังเวชนียสถาน” คือ สถานที่ประสูติ ณ ปาลุมพินี แขวงเมืองกบิลพัสดุ์ (ประเทศเนปาล) สถานที่ตรัสรู้ ณ ฌึงไม้พระศรีมหาโพธิ์ ตำบลพุทธคยา (ประเทศอินเดีย) สถานที่แสดง ปฐมเทศนา ณ ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน แขวงเมืองพาราณสี (ประเทศอินเดีย) สถานที่เสด็จดับขันธปรินิพพาน ณ ป่าสาละวันทยาน แขวงเมืองกุสินารา (ประเทศอินเดีย) แต่ดั้งเดิม สังเวชนียสถานที่ถือว่าเป็น “บริโภคเจดีย์” มีอยู่เพียง ๔ แห่งตามที่มีพุทธานุญาตเท่านั้น แต่ต่อมาในสมัยหลังสถานที่อื่นๆ อันเกี่ยวเนื่องในพุทธประวัติ เช่น สถานที่แสดงยมกปาฏิหาริย์ ณ เมืองสาวัตถี เป็นต้น ก็ได้รับการนับถือว่าเป็น “บริโภคเจดีย์” เช่นเดียวกัน

๓. ธรรมเจดีย์ คือ เจดีย์บรรจุพระธรรม เช่น บรรจุใบลานจารึกพุทธพจน์แสดงหลักปฏิจกสมุปบาท เป็นต้น ได้แก่ พระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ซึ่งพระองค์มีพุทธานุญาตให้ยึดถือพระธรรมเป็นสิ่งแทนพระองค์สืบไป ยามที่ได้เสด็จดับขันธปรินิพพานไปแล้ว ในชั้นต้นพระธรรมคำสั่งสอนเหล่านี้ ถูกจดจำกันมาในลักษณะวรรณกรรมมุขปาฐะ

ต่อมาเมื่อมีการเรียบเรียงพระธรรมคำสั่งสอนเหล่านี้ บันทึกลงเป็นลายลักษณ์อักษรในรูปของคัมภีร์ “พระไตรปิฎก” และพระสูตรต่างๆ บรรดาพุทธบริษัทก็ได้นับถือคัมภีร์เหล่านี้ในฐานะของ “ธรรมเจดีย์” ด้วย

๔. อุเทสิกเจดีย์ คือ เจดีย์สร้างอุทิศพระพุทธเจ้า ได้แก่ พระพุทธรูป รวมไปถึงสิ่งของที่สร้างอุทิศถวายแด่พระพุทธเจ้า โดยไม่จำเพาะเจาะจงว่าต้องมีลักษณะเช่นใด ถ้าหากสิ่งนั้นไม่ได้ถือว่าเป็นธาตุเจดีย์ บริโภคเจดีย์ หรือ ธรรมเจดีย์แล้ว ก็ให้ถือว่าเป็น “อุเทสิกเจดีย์” ทั้งสิ้น ในยุค

^{๒๔} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า

แรกๆที่ยังไม่มีการสร้างพระพุทธรูป สันนิษฐานว่าน่าจะมีการสร้างเป็นพุทธบัลลังก์ (อาสน์เปล้า) เพื่อเป็นที่สักการบูชาในฐานะ “อุเทสิกเจดีย์” เรียกว่า อาสนะบูชา^{๒๕}

เจดีย์เหล่านี้ ในที่มาแต่ละแห่ง ท่านแสดงไว้ ๓ ประเภท นับรวมที่ไม่ซ้ำซ้ำด้วยกัน จึงเป็น ๔ ต่อมา เมื่อมีการประดิษฐ์พระพุทธรูปที่มีลักษณะเป็นประติมากรรมรูปบุคคลแล้ว จึงมีการนิยมสร้างและนับถือพระพุทธรูปในฐานะ “อุเทสิกเจดีย์” เรื่อยมาจนกระทั่งทุกวันนี้

ประเทศอินเดีย ถือได้ว่าเป็นแหล่งต้นกำเนิดอารยธรรมที่สำคัญแห่งหนึ่งของโลก อีกทั้งยังเป็นแหล่งกำเนิดศาสนาที่สำคัญ นั่นคือ พุทธศาสนา ซึ่งถือกำเนิดขึ้นตั้งแต่ช่วงราวๆ ๒,๕๐๐ ปีมาแล้วตั้งแต่ยุคก่อนที่พุทธศาสนาจะเกิดขึ้นมานั้น ในอินเดียก็มีการทำประติมากรรมดินเผา ขนาดเล็ก (Terracotta Figurines) มานานแล้ว เห็นได้จากโบราณวัตถุดินเผาจำนวนมาก ในอารยธรรมลุ่มแม่น้ำสินธุ (๑,๗๐๐ ปีก่อนคริสตกาล) เรื่อยมาจนถึงสมัยราชวงศ์โมริยะ ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นตุ๊กตารูปบุคคลทั้งบุรุษและสตรี รวมไปถึงรูปสัตว์ต่างๆซึ่งผลิตขึ้นอย่างง่ายและตราประทับดินเผา

เป็นที่น่าสังเกตว่า แม้ว่าราชวงศ์โมริยะในรัชกาลพระเจ้าอโศกมหาราช (พุทธศตวรรษที่ ๓) จะยอมรับนับถือพุทธศาสนาแล้วก็ตาม แต่ก็ยังไม่มีการสร้างรูปพระพุทธรูปเป็นรูปมนุษย์เลย ประติมากรรมทางพุทธศาสนาจึงมักจะทำเป็นเพียงรูปสัญลักษณ์เท่านั้น

ต่อมาในสมัยราชวงศ์กุษาณะ (ราวพุทธศตวรรษที่ ๖-๗) ถือว่าเป็นยุคแรกที่มีการสร้างรูปพระพุทธรูปเป็นรูปมนุษย์ ทั้งนี้อาจจะเป็นอิทธิพลจากชาวกรีกที่ตั้งถิ่นฐานในแคว้นคันธาระ ทางภาคตะวันตกเฉียงเหนือ จนก่อให้เกิดเป็นความนิยมสร้างพระพุทธรูปอย่างกว้างขวาง วัสดุที่ใช้สร้างก็มีทั้งศิลา ปูนปั้น และดินเผา^{๒๖}

โดยสรุป พระพุทธรูปในความหมายของอุเทสิกเจดีย์ ก็คือ ความเชื่อว่า พระพุทธรูปเป็นสัญลักษณ์ที่ทำให้ระลึกถึงพระพุทธรูปแท้ที่จริง พระพุทธรูปไม่มีพลังอำนาจอันใดที่จะให้คุณให้โทษแก่มนุษย์ เป็นปวงนิยัตยวัตถุที่มนุษย์ให้คุณค่าในฐานะเป็นสิ่งที่ควรกราบไหว้สักการะเพื่อระลึกถึงพระมหากรุณาธิคุณของพระพุทธรูป ถ้าหากมนุษย์ไม่ให้คุณค่าแล้ว พระพุทธรูปก็มีฐานะไม่แตกต่างจากวัสดุที่สร้างขึ้น

หลักอนุสติ ๑๐

^{๒๕} ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา, ตำนานพระพุทธรูปเจดีย์, (พระนคร: ศิลปาบรรณาการ, ๒๕๑๓), หน้า ๑๐.

^{๒๖} สุภัทรดิศ ดิศกุล, หม่อมเจ้า, ศิลปะอินเดีย, (กรุงเทพมหานคร: องค์การค้าของคุรุสภา, ๒๕๑๖), หน้า ๗๖-๘๓.

อนุสสติ ๑๐^{๒๗} คือ ความระลึกถึง อารมณ์อันควรระลึกถึงเนื่องๆ มี ๑๐ ประการ คือ

๑. พุทธานุสสติ คือ ระลึกถึงพระพุทธเจ้า คือ น้อมจิตระลึกถึงและพิจารณาคุณของพระองค์

๒. อัมมานุสสติ คือ ระลึกถึงพระธรรม คือ น้อมจิตระลึกถึงและพิจารณาคุณของพระธรรม

๓. สังฆานุสสติ คือ ระลึกถึงพระสงฆ์ คือ น้อมจิตระลึกถึงและพิจารณาคุณของพระสงฆ์

๔. สีลานุสสติ คือ ระลึกถึงศีล คือ น้อมจิตรำลึกพิจารณาศีลของตนที่ได้ประพฤติปฏิบัติบริสุทธิ์ ไม่ต่างพร้อย

๕. จาคานุสสติ คือ ระลึกถึงการบริจาค คือ น้อมจิตระลึกถึงทานที่ตนได้บริจาคแล้ว และพิจารณาเห็นคุณธรรมคือความเผื่อแผ่เสียสละนี้ที่มีในตน

๖. เทวตานุสสติ คือ ระลึกถึงเทวดา คือ น้อมจิตระลึกถึงเทวดาทั้งหลายที่ตนเคยรู้ และพิจารณาเห็นคุณธรรมอันทำ บุคคลให้เป็นเทวดานั้นๆ ตามที่มีอยู่ในตน

๗. มรณสสติ คือ ระลึกถึงความตายอันจะต้องมีมาถึงตนเป็นธรรมดา พิจารณาที่จะให้เกิดความไม่ประมาท

๘. กายคตาสติ คือ สติอันไปในกาย คือ กำหนดพิจารณาภายในนี้ ให้เห็นว่าประกอบด้วยส่วนต่างๆ อันไม่สะอาด ไม่งาม น่ารังเกียจ เป็นทางรู้เท่าทันสภาวะของกายนี้ มิให้หลงใหลมัวเมา

๙. อานาปานสสติ คือ สติกำหนดลมหายใจเข้าออก

๑๐. อุปสมานุสสติ คือ ระลึกถึงธรรมเป็นที่สงบ คือ ระลึกถึงและพิจารณาคุณของพระนิพพาน อันเป็นที่ระงับกิเลสและความทุกข์^{๒๘}

หลักความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธรูปนั้น ปรากฏในพุทธานุสสติ ซึ่งสอนให้ระลึกถึงคุณความดีของพระพุทธเจ้า การระลึกถึงความดีของพระพุทธเจ้า เรียกว่า พุทธคุณ^{๒๙} คือ คุณของพระพุทธเจ้า มี ๙ ประการ คือ

๑. อรหํ เป็นพระอรหันต์ คือ เป็นผู้บริสุทธิ์ ไกลจากกิเลส ทำลายกำแพงสังสารจักรได้ แล้วเป็นผู้ควรแนะนำ สอนผู้อื่น ควรได้รับความเคารพบูชา เป็นต้น

๒. สมมาสมพุทโธ คือ เป็นผู้ตรัสรู้ชอบเอง

^{๒๗} อก.เอกก. (ไทย) ๒๐/๑๗๙-๑๘๐/๓๙-๔๐; ๒๒๔/๕๔; วิสุทฺธิ. (ไทย) ๑/๒๕๑.

^{๒๘} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๒๔๖ - ๒๕๗.

^{๒๙} ม.มู. (ไทย) ๑๒/๙๕/๖๗; อก.ฉก. (ไทย) ๒๒/๒๘๑/๓๑๗.

๓. วิชาจรณสมปโน คือ เป็นผู้ถึงพร้อมด้วยวิชา คือความรู้ และจรณะ คือ ความประพฤติ

๔. สุคโต คือ เป็นผู้เสด็จไปดีแล้ว คือ ทรงดำ เนินพระพุทธรจرياให้เป็นไปโดยสำเร็จผล ด้วยดี พระองค์เองก็ได้ตรัสรู้สำเร็จเป็นพระพุทธเจ้า ทรงบำเพ็ญพุทธกิจก็สำเร็จประโยชน์ยิ่งใหญ่ แก่ชนทั้งหลายในที่ที่เสด็จไป และได้ประดิษฐานพระศาสนาไว้ แม้ปรินิพพานแล้วก็ยังเป็นประโยชน์ แก่มหาชนสืบมา

๕. โลกวิทู คือ เป็นผู้รู้แจ้งโลก คือ ทรงรู้แจ้งสภาวะอันเป็นคติธรรมตาแห่งโลกคือสังขาร ทั้งหลายทรงหยั่งทราบอริยาสันดานแห่งสัตว์โลกทั้งปวง ผู้เป็นไปตามอำนาจแห่งคติธรรมตาโดย ถ่องแท้ เป็นเหตุให้ทรงดำ เนินพระองค์เป็นอิสระ พ้นจากอำนาจครอบงำ แห่งคติธรรมตานั่นและ ทรงเป็นที่พึ่งแห่งสัตว์ทั้งหลายผู้ยังจมอยู่ในกระแสโลกได้

๖. อนุตตโร บุริสทมมสารถิ คือ เป็นสารถิฝึกบุรุษที่ฝึกได้ ไม่มีใครยิ่งไปกว่า คือ ทรงเป็นผู้ฝึกคนได้ดีเยี่ยม ไม่มีผู้ใดเทียมเท่า

๗. สตถา เทวมนุสสานํ คือ เป็นศาสดาของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย

๘. พุทโธ คือ เป็นผู้ตื่นและเบิกบานแล้ว คือ ทรงตื่นเองจากความเชื่อถือและข้อปฏิบัติ ทั้งหลายที่ถือกันมาผิดๆ ด้วย ทรงปลุกผู้อื่นให้พ้นจากความหลงมกมายด้วย อนึ่ง เพราะไม่ติด ไม่ หลงไม่ห่วงกังวลในสิ่งใดๆ มีการคำนึงประโยชน์ส่วนตนเป็นต้น จึงมีพระทัยเบิกบาน บำเพ็ญพุทธ กิจได้ถูกต้องบริบูรณ์ โดยถือธรรมเป็นประมาณ การที่ทรงพระคุณสมบูรณ์เช่นนี้ และทรงบำเพ็ญ พุทธกิจได้เรียบร้อยบริบูรณ์เช่นนี้ ย่อมอาศัยเหตุคือความเป็นผู้ตื่น และย่อมให้เกิดผลคือทำให้ทรง เบิกบานด้วย

๙. ภควา คือ ทรงเป็นผู้มีโชค คือ จะทรงทำการใดก็ลุล่วงปลอดภัยทุกประการ หรือ เป็น ผู้จำแนกแจกธรรม

พุทธคุณ ๙ นี้ เรียกอีกอย่างว่า นวาราหิคุณ (คุณของพระพุทธเจ้า ๙ ประการ มี อรหํ เป็นต้น) บางทีเลื่อนมาเป็น นวรคุณ หรือ นวาราหคุณ แปลว่าคุณของพระพุทธเจ้าผู้เป็นพระ อรหันต์ ๙ ประการ^{๓๐}

หลักพุทธคุณ ๙ นี้ สามารถสเคราะห์ลงได้ในหลักพุทธคุณ ๒^{๓๑} ประการ คือ

^{๓๐} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๒๒๒

- ๒๒๓.

^{๓๑} วิสุทธิ.มหาฎีกา. (ไทย) ๑/๒๕๘/๓๘๑; ๒๕๖/๓๓๘

๑. อัตตहितสมบัติ คือ ความถึงพร้อมแห่งประโยชน์ตน ทรงบำเพ็ญประโยชน์ส่วนพระองค์เอง เสร็จสิ้นสมบูรณ์แล้ว พระคุณข้อนี้มุ่งเอาพระปัญญาเป็นหลัก เพราะเป็นเครื่องให้สำเร็จพุทธภาวะ คือ ความเป็นพระพุทธเจ้า และความเป็น อตตนาถะ คือ พึ่งตนเองได้

๒. พรหิตปฏิบัติ คือ การปฏิบัติเพื่อประโยชน์แก่ผู้อื่น ทรงบำเพ็ญพุทธจริยาเพื่อประโยชน์แก่ผู้อื่น พระคุณข้อนี้มุ่งเอาพระกรุณาเป็นหลัก เพราะเป็นเครื่องให้สำเร็จพุทธกิจ คือ หน้าที่ของพระพุทธเจ้า และความเป็นโลกนาถ คือ เป็นที่พึ่งของชาวโลกได้

พุทธคุณ ๙ ในข้อก่อน ย่อลงแล้วเป็น ๒ อย่างดังแสดงมานี้ คือ ข้อ ๑, ๒, ๓, ๕ เป็นส่วนอัตตहितสมบัติ ข้อ ๖, ๗ เป็นส่วนพรหิตปฏิบัติ ข้อ ๔, ๘, ๙ เป็นทั้งอัตตहितสมบัติและพรหิตปฏิบัติ^{๓๒} นอกจากนี้ ยังมีการกล่าวถึงพุทธคุณ ๓^{๓๓} ประการ คือ

๑. ปัญญาคุณ คือ พระคุณคือพระปัญญา

๒. วิสุทธิคุณ คือ พระคุณคือความบริสุทธิ์

๓. กรุณาคุณ คือ พระคุณคือพระมหากรุณา

ในพระคุณ ๓ นี้ ข้อที่เป็นหลักและกล่าวถึงทั่วไปในคัมภีร์ต่างๆ มี ๒ คือ ปัญญา และกรุณาส่วนวิสุทธิ เป็นพระคุณเนื่องอยู่ในพระปัญญาอยู่แล้ว เพราะเป็นผลเกิดเองจากการตรัสรู้ คัมภีร์ทั้งหลายจึงไม่แยกไว้เป็นข้อหนึ่งต่างหาก^{๓๔} สำหรับทุกคน ไม่ว่าจะเป็นผู้นับถือทฤษฎี ลัทธิ หรือคำสอนอันใดอันหนึ่งอยู่แล้ว หรือยังไม่นับถือก็ตาม มีหลักการตั้งทัศนคติที่ประกอบด้วยเหตุผลตามแนวกาลามสูตร^{๓๕} ปรากฏในเกสปุตตสูตร ดังนี้

“พระเจ้าข้า มีสมณพราหมณ์พวกหนึ่งมายังเกสปุตตนิคมสมณพราหมณ์พวกนั้น พุดประกาศแต่เฉพาะวาตะของตัวเท่านั้นส่วนวาตะของผู้อื่นช่วยกันกระทบกระเทียบ ดูหมิ่นพุดกด ทำให้ไม่น่าเชื่อพระเจ้าข้า มีสมณพราหมณ์อีกพวกหนึ่งมายังเกสปุตตนิคมถึงพราหมณ์พวกนั้น ก็พุดประกาศแต่เฉพาะวาตะของตนเท่านั้นส่วนวาตะของผู้อื่นช่วยกันกระทบกระเทียบ ดูหมิ่น พุดกด ทำให้ไม่น่าเชื่อ พระเจ้าข้า พวกข้าพระองค์ยังมีความเคลือบแคลงสงสัยในสมณพราหมณ์เหล่านั้นอยู่ที่เดียวว่า ท่านสมณพราหมณ์เหล่านั้นใครพุดจริง ใครพุดเท็จ”

^{๓๒} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๒๒๓.

^{๓๓} วิสุทธิ. มหาฐีกา (ไทย) ๑/๑.

^{๓๔} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๒๒๓.

^{๓๕} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), พุทธธรรม, หน้า ๖๕๐.

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า

“กาลามชนทั้งหลาย ก็ควรแล้วที่ท่านทั้งหลายจะเคลือบแคลงสงสัย และท่านทั้งหลาย
เกิดความเคลือบแคลงสงสัยในฐานะที่ควรแล้ว ท่านทั้งหลาย

๑. อย่าได้ยึดถือตามถ้อยคำที่ได้ยินได้ฟังมา
๒. อย่าได้ยึดถือตามถ้อยคำสืบๆ กันมา
๓. อย่าได้ยึดถือโดยตื่นข่าวว่า ได้ยินอย่างนี้
๔. อย่าได้ยึดถือโดยอ้างตำรา
๕. อย่าได้ยึดถือโดยเดาเอาเอง
๖. อย่าได้ยึดถือโดยคาดคะเน
๗. อย่าได้เชื่อถือโดยความตรึกตามอาการ
๘. อย่าได้ยึดถือโดยชอบใจว่าต้องกันกับทฤษฎีของตัว
๙. อย่าได้ยึดถือ โดยเชื่อว่าผู้พูดสมควรจะเชื่อได้
๑๐. อย่าได้ยึดถือโดยความนับถือว่าสมณะนี้เป็นครูของเรา

เมื่อใดท่านทั้งหลายพึงรู้ด้วยตนเองว่า ธรรมเหล่านี้ เป็นอกุศลธรรมเหล่านี้มีโทษ ธรรม
เหล่านี้ผู้รู้ติเตียน ธรรมเหล่านี้ใครสมทานให้บริบูรณ์แล้วเป็นไปเพื่อสิ่งไม่เป็นประโยชน์ เพื่อทุกข์
เมื่อนั้น ท่านทั้งหลายควรละธรรมเหล่านั้นเสีย”^{๓๖}

แสดงให้เห็นว่า ความรู้ความคิดเห็นในระดับที่ยังเป็นความเชื่อและเหตุผล ยังเป็นความรู้
ความเห็นที่บกพร่อง มีทางผิดพลาด ยังไม่เชื่อว่าเป็นการเข้าถึงความจริง^{๓๗}

“แน่ะ ท่านภราทวาทะ ธรรม ๕ ประการนี้ มีวิปาก ๒ ส่วนในปัจจุบันทีเดียว คือ

๑. ศรัทธา ความเชื่อ ก็สิ่งที่เชื่อสนิททีเดียว กลับเป็นของเปล่าเป็นของเท็จไปก็มี ถึงแม้
สิ่งที่ไม่เชื่อเลยทีเดียว แต่กลับเป็นของจริงแท้ ไม่เป็นอื่นเลยก็มี

๒. รุจิ ความถูกใจ ถึงสิ่งที่ถูกใจทีเดียว กลับเป็นของเปล่า เป็นของเท็จไปเสียก็มี ถึงแม้สิ่ง
ที่มิได้ถูกใจเลย แต่กลับเป็นของจริงแท้ไม่เป็นอื่นไปเลยก็มี

๓. อนุสสวะ การฟัง (หรือเรียน) ตามกันมา ถึงสิ่งเรียนต่อกันมาอย่างดีทีเดียว กลับเป็น
ของเปล่า เป็นของเท็จไปเสียก็มี ถึงแม้สิ่งที่มิได้เรียนตามกันมาเลย แต่กลับเป็นของจริงแท้ ไม่เป็น
อื่นไปเลยก็มี

^{๓๖} อก.ติก. (ไทย) ๒๐/๕๐๕/๒๔๑

^{๓๗} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พุทธธรรม, หน้า ๖๕๔.

๔. อาการปริวิตกกะ การคิดตรองตามแนวเหตุผลถึงสิ่งตริตรองอย่างดีแล้วทีเดียว กลับเป็นของเปล่า เป็นของเท็จไปเสียก็มี ถึงแม้สิ่งที่มีได้ตริตรองมาเลย แต่กลับเป็นของจริงแท้ ไม่เป็นอื่นไปเลยก็มี

๕. ทิฏฐินิฆมานักขันติ ความเข้ากันได้กับ (การเพ่งพินิจด้วย) ทฤษฎีของตน ถึงสิ่งที่วิจยมาอย่างดีแล้วทีเดียว กลับเป็นของเปล่าเป็นของเท็จไปเสียก็มี ถึงแม้สิ่งที่มีได้วิจยมามาก่อนเลย แต่กลับเป็นของจริงแท้ ไม่เป็นอื่นไปเลยก็มี”^{๓๘}

สำหรับคนสามัญทั่วไป ศรัทธาเป็นธรรมขั้นต้นที่สำคัญยิ่ง เป็นอุปกรณชักนำให้เดินหน้าต่อไป เมื่อใช้ถูกต้องจึงเป็นการเริ่มต้นที่ดี ทำให้การก้าวหน้าไปสู่จุดมุ่งหมายได้ผลรวดเร็วขึ้น ด้วยเหตุนี้ จึงปรากฏว่า บางคราวผู้มีปัญญามากกว่า แต่ขาดความเชื่อมั่น กลับประสบความสำเร็จช้ากว่าผู้มีปัญญาด้อยกว่า แต่มีศรัทธาแรงกล้า เช่น กรณีของพระสารีบุตร ซึ่งบรรลุธรรมช้ากว่าพระสาวกหลายท่านที่อุปสมบทพร้อมกัน เพราะความที่ท่านมีปัญญามาก ในกรณีที่ศรัทธานั้นไปตรงกับสิ่งที่ถูกต้องแล้ว จึงเป็นการทุ่มแรงทุ่มเวลาไปในตัว ตรงกันข้าม ถ้าศรัทธาเกิดในสิ่งที่ผิดก็เป็น การทำให้เขว ยิ่งหลงซัดซ้านักขึ้นไปอีก อย่างไรก็ตาม ศรัทธาในพุทธธรรม มีเหตุผลเป็นฐานรองรับ มีปัญญาคอยควบคุม จึงยากที่จะผิด นอกจากพันวิสัยจริงๆ และก็สามารภแก้ไขให้ถูกต้องได้ ไม่ตึงไปในทางที่ผิดเพราะคอยรับรู้เหตุผลคั่นคว้าและทดลองอยู่ตลอดเวลา การขาดศรัทธาเป็นอุปสรรคอย่างหนึ่ง ซึ่งทำให้ชะงัก ไม่ก้าวหน้าต่อไปในทิศทางที่ต้องการ^{๓๙}

โดยสรุป ในบรรดาความเชื่อทั้งหลายที่กล่าวมา ความเชื่อในการตรัสรู้ในพระพุทเจ้า้นั้น สำคัญที่สุด เนื่องจากสัจธรรมที่พระพุทเจ้าค้นพบแล้วนั้น เป็นสิ่งที่รู้เองได้ยาก ดังนั้น ในเบื้องต้น การมีความเชื่อศรัทธาในการตรัสรู้ขององค์ศาสดาผู้สอน จึงเป็นหนทางแรกสุดในการพัฒนาปัญญาให้รู้แจ้งต่อไป

แนวคิดเกี่ยวกับความเชื่อพื้นบ้าน

ความหมายของความเชื่อ คำว่า “ความเชื่อ พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒ ให้ความหมายว่า “ความเชื่อ” หมายถึง เห็นตามด้วย มั่นใจ ไว้วางใจ^{๔๐} ส่วนคำว่า “ความเชื่อ” ในพจนานุกรมภาษาอังกฤษ ตรงกับคำว่า “Belief” พจนานุกรมภาษาอังกฤษ ฉบับ

^{๓๘} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๖๕๕/๖๐๑

^{๓๙} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), พุทธธรรม, หน้า ๖๕๖ - ๖๕๗.

^{๔๐} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๔๒, (กรุงเทพ : นานมีบุ๊คส์พับเนชั่น, ๒๕๔๖), หน้า ๓๗๒.

Longman Dictionary of English language and Culture อธิบายความหมายของคำว่า “ความเชื่อ” หมายถึง ๑. ความรู้สึกที่บางสิ่งเป็นจริง หรือบางสิ่งมีอยู่จริง ๒. ความเชื่อ คือ ความรู้สึกที่บอกว่าบางคน หรือบางสิ่งบางอย่างดี หรือสามารถพึ่งพาได้ ไว้วางใจหรือไว้ใจได้ ๓. ความเชื่อ คือ ความคิดที่เป็นความจริงที่น่าเชื่อถือ บ่อยครั้งความจริงนี้เป็นส่วนหนึ่งของระบบความเชื่อ^{๔๑} และ พจนานุกรมภาษาอังกฤษฉบับ Random House Webster’s College Thesaurus อธิบายความหมายของคำว่า “ความเชื่อ” หมายถึง ความเชื่อมั่น อ้างถึงการยอมรับ หรือในความหมายที่เป็นจริงซึ่งยืนยันได้ หรือเป็นส่วนหนึ่งของความเป็นจริง หรือข้อเท็จจริง โดยปราศจากความรู้เชิงประจักษ์ หรือการพิสูจน์^{๔๒}

พจนานุกรมภาษาอังกฤษ ฉบับ The American Heritage Dictionary อธิบายความหมายของคำว่า “ความเชื่อ” หมายถึง ๑. การกระทำ หรือสภาวะทางจิตใจ หรือนิสัย ธรรมเนียมปฏิบัติพฤติกรรมของสถานการณ์/หน้าที่ ซึ่งไว้วางใจ หรือไว้ใจได้ต่อบุคคล หรือสรรพสิ่ง คือ ความศรัทธา ๒. ความเชื่อ คือ การยอมรับทางจิตใจ หรือความเชื่อมั่นต่อความจริง หรือความเป็นจริงของบางสิ่ง ๓. ความเชื่อ คือ บางสิ่งถูกเชื่อ หรือยอมรับว่าจริง โดยเฉพาะเป็นข้อปลื้มย่อยของความเชื่อ หรือเป็นส่วนหนึ่งของความเชื่อซึ่งถูกยอมรับโดยบุคคลกลุ่มหนึ่ง^{๔๓}

มณี พยอมยงค์ กล่าวว่า “ความเชื่อ” หมายถึง ความตกลงใจในความมีหรือความเป็นของสิ่งหนึ่งสิ่งใด เช่น นรก สวรรค์ ภูตผี หรือเทวดามีจริง และความตกลงใจ ความเป็นเหตุเป็นผลของสิ่งใดสิ่งหนึ่ง เช่น เชื่อว่าถ้าเราทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งให้แก่ใครสิ่งนั้นย่อมตอบสนองเรา เป็นต้น^{๔๔}

สรุปได้ว่า ความหมายของ “ความเชื่อ” หมายถึง สภาวะทางจิตใจของบุคคลหรือสังคมหนึ่งที่เชื่อว่าสิ่งใดสิ่งหนึ่งเป็นความจริง ความดี และความงาม ซึ่งนำไปสู่การแสดงพฤติกรรมของบุคคลนั้นหรือสังคมนั้น เป็นแบบอย่างพฤติกรรมที่นำไปสู่การจัดระเบียบทางสังคม ในรูปแบบที่เป็นลัทธิศาสนาหรือทฤษฎีความรู้ต่างๆ

^{๔๑} Della Summers, Longman Dictionary of English Language and Culture, (England : Westley Longman Limited, ๑๙๙๘), p.๑๐๒.

^{๔๒} Jess Stein and Stuart Berg Flexner, Random House Webster’s College Thesaurus, (United State of America : Random House Reference, ๒๐๐๖), p.๗๑.

^{๔๓} Houghton Mifflin, American Heritage Dictionary, (Boston : Houghton Mifflin, ๑๙๘๕), p. ๘๖.

^{๔๔} มณี พยอมยงค์, วัฒนธรรมล้านนาไทย, (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๙), หน้า ๒๘.

ที่มาและประเภทของความเชื่อ

มณี พยอมยงค์ กล่าวว่า ความเชื่อมีที่มาจาก ๓ แหล่งด้วยกัน คือ

๑. ความเชื่อที่เกิดจากธรรมชาติ หรือปรากฏการณ์ธรรมชาติ เช่น พายุร้าย พายุผ่า คนในสมัยโบราณไม่มีอะไรเพื่อใช้พิสูจน์ได้ ก็จินตนาการเอาว่าเป็นอำนาจของสิ่งใดสิ่งหนึ่งซึ่งเป็นสิ่งลึกลับและมีอำนาจดลบันดาลให้เป็นไปจึงเกิดความเชื่อว่ามีสิ่งศักดิ์สิทธิ์หรือเทพเจ้าลงมาทำโทษแก่ตน ด้วยความกลัวต่อมรณภัยนั้น จึงมีการกราบไหว้ บวงสรวงบูชาให้สิ่งเหล่านั้นหายโกรธและบันดาลความสุขสวัสดิ์แก่ตน

๒. ความเชื่อที่มากับศาสนา ซึ่งเกิดขึ้นจากความรู้ที่ตนได้รับเกี่ยวกับคำสอนและพิธีการที่เจ้าของศาสนาบัญญัติไว้หรือพระสาวกปฏิบัติจนเป็นแบบอย่างสืบมา

๓. ความเชื่อเกิดจากความคิดของมนุษย์ เห็นได้จากความคิดแนวปรัชญาทางจิตวิทยา และจินตนาการอื่นๆ ตัวอย่างทฤษฎีคำสอนของเจ้าลัทธิศาสนาที่กล่าวถึงนรก สวรรค์ เป็นต้น^{๕๕}

เสรี พงศ์พิศ กล่าวว่า ความเชื่อนั้นถือเป็นบ่อเกิดของพลังชีวิตที่สำคัญที่สุดของคนโบราณความเชื่อเป็นบ่อเกิดของ “ความรู้” ที่สัมพันธ์กับชีวิตและจรลงชีวิตให้อยู่ในกฎเกณฑ์ของธรรมชาติซึ่งกฎเกณฑ์นั้นก็คือความสัมพันธ์ของสรรพสิ่งของคนกับทุกสิ่งทุกอย่างรอบตัว สิ่งเหล่านี้มีทั้งเป็นรูปธรรมและนามธรรม มีส่วนที่เห็น รู้สึก สัมผัสได้ด้วยหู ตา จมูก ลิ้น และมีส่วนที่สัมผัสได้ด้วยญาณที่ลึกลับลงไปจากโสตประสาทอื่น ความรู้ของคนโบราณมี ๒ ลักษณะ ลักษณะแรก คือ รู้จากการสัมผัสและการคิดไตร่ตรอง ความรู้ชนิดนี้ไม่ต้องการความเชื่อ เช่น เห็นคนเดินมาก็รู้ว่าเป็นคน คนนั้นกล่าวทักทายก็รู้ว่าเป็นคนนั้น ไม่เคยไปอังกฤษก็รู้ว่ามีประเทศอังกฤษ ความรู้เช่นนี้จึงไม่ต่างไปจากสิ่งที่ศาสตร์สมัยใหม่กล่าวถึง แต่ความรู้ลักษณะที่สองนั้นมาจากความเชื่อเป็นสำคัญ เชื่อเพราะ “รู้สึก” แตกต่างไปจากการสัมผัสอื่นๆ ในลักษณะ “ปกติ” เชื่อเพราะมีอะไรบางอย่างที่มากไปกว่านั้น และอะไรที่มากกว่านั้นเคยแสดงให้เห็นปรากฏในภาวะปกติแล้ว อย่างน้อยก็เท่าที่เล่าลือหรือบอกกล่าวสั่งสอนกันมา^{๕๖}

เสรีรักษ์โกเศศ ความเชื่อและศาสนาในสังคมไทยมีลักษณะซ้อนทับกันอยู่ คนไทยส่วนใหญ่นับถือศาสนาต่างๆ ซ้อนอย่างรูปเจดีย์ คือ นับถือผีสงเทวดาเป็นพื้นฐานถัดขึ้นไปนับถือไสยศาสตร์ซึ่งมีอยู่ในศาสนาพราหมณ์และศาสนาฮินดู แล้วจึงนับถือพุทธศาสนา เป็นดั่งชั้นยอดของเจดีย์ ความเชื่อทั้งสามคตินี้นับถือคละเคล้ากันไป จะถืออย่างไหนมากหรือน้อยกว่ากัน ก็สุดแล้วแต่

^{๕๕} เรื่องเดียวกัน.

^{๕๖} เสรี พงศ์พิศ, “ไสยศาสตร์ในสังคมไทย”, ใน เอกสารการสอนชุดวิชา ความเชื่อและศาสนาในสังคมไทย, (นนทบุรี : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๓๓), หน้า ๓๑๔.

ชาติชั้นและการศึกษาของคนในหมู่ซึ่งมีไม่เท่าเทียมกัน ใครจะถือหนักไปทางไหน ถ้าไม่เป็นเครื่องเบียดเบียนหรือเดือดร้อนเสียหายแก่ตนหรือคนอื่นก็ถือไป ไม่มีใครว่าอะไร^{๔๗}

เรณู อรรถาเมศร์ แบ่งความเชื่อออกเป็น ๒ ระดับ คือ ๑. ระดับความเชื่อพื้นบ้าน และ ๒. ระดับความเชื่อในศาสนา โดยในส่วนของระดับความเชื่อพื้นบ้านนั้นมีการผสมผสานกัน ๒ กระแสได้แก่ ความเชื่อเรื่องจิตวิญญาณของธรรมชาติ โดยเข้าใจว่าทุกสิ่งทุกอย่างในธรรมชาติมีจิตวิญญาณหรือมีผู้บงการอยู่เบื้องหลังธรรมชาติ จึงปฏิบัติต่อธรรมชาติเสมือนว่าธรรมชาติมีชีวิต คือ มีการบูชาอ่อนน้อม ขอบคุณ และความเชื่อเรื่องผีวิญญาณ ซึ่งมีหลายประเภท ได้แก่ ความเชื่อในผีสายตระกูลคือ ผีบรรพบุรุษ ผีปู่ตา ผีปู่ย่า และความเชื่อต่อผีอารักษ์เป็นลำดับแห่งความศรัทธาในลัทธิศาสนาที่ยิ่งใหญ่อันหนึ่ง สำหรับระดับความเชื่อในศาสนานั้นถูกอธิบายว่าเป็นความเชื่อที่มีเหตุผลมากขึ้นกว่าความเชื่อพื้นบ้านตามแนววิทยาศาสตร์ ซึ่งศาสนาที่คนไทยส่วนใหญ่นับถือก็ได้แก่ ศาสนาพุทธ^{๔๘}

ฉลาดชาย รมิตานนท์ อธิบายไว้อย่างน่าสนใจว่า ความเชื่อมีองค์ประกอบที่สำคัญแยกออกเป็น ๔ ด้านด้วยกัน ได้แก่

๑. เรื่องของความรู้ ความรู้ที่จะอธิบายโลก อธิบายจักรวาล อธิบายสรรพสิ่งต่างๆ ตายแล้วไปไหน เกิดจากอะไร สิ่งต่างๆ นานาเหล่านี้ นรกอยู่ตรงไหน สวรรค์อยู่ตรงไหน มีจริงหรือไม่ เหล่านั้นเป็นความรู้ที่มีการจัดระดับกันว่า เป็นความรู้ระดับสูง ระดับต่ำก็ว่ากันไป แต่ประเด็นสำคัญที่ของศาสนาคือความรู้ และความรู้ก็ปรากฏอยู่ในการสั่งสอนของศาสดา ซึ่งในศาสนาใหญ่มักมีการบันทึกเอาไว้ในรูปของพระคัมภีร์ ที่มักจะถือกันว่าเป็นแหล่งความรู้ที่สูงสุดและศักดิ์สิทธิ์ด้วยกันทั้งสิ้น

๒. พิธีกรรม เช่น เวลาไปวัด เวลาจะกราบพระจะต้องกราบ ๓ ครั้ง กราบ ๒ ครั้งไม่ได้ ถ้ากราบครั้งเดียวถึงว่ากราบคนตาย ต้องแบมือด้วย ถ้าเวียนเทียนต้องเวียนขวา ถ้าเวียนซ้ายถือเป็นอัปมงคล

๓. บุคลากรผู้ประกอบพิธีกรรม ในพิธีกรรมต่างๆ อย่างหนึ่งซึ่งขาดมิได้คือ ผู้ประกอบพิธีกรรม หรือเรียกง่ายๆ ว่า “พิธีกร” ยกตัวอย่างเช่นในศาสนาพุทธ พระสงฆ์จำนวนมากทำหน้าที่เป็นพิธีกรทางศาสนา เพราะส่วนใหญ่โอกาสที่คนทั่วไปจะเข้าถึงความรู้ที่ลึกซึ้งของพระพุทธศาสนา

^{๔๗} เสฐียรโกเศศ, การศึกษาเรื่องประเพณีไทยและชีวิตชาวไทยสมัยก่อน, (กรุงเทพมหานคร : คลังวิทยา, ๒๕๒๑), หน้า ๒๕๓.

^{๔๘} เรณู อรรถาเมศร์, คติชนวิทยา, (เชียงใหม่ : คณะวิชามนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ สถาบันราชภัฏเชียงใหม่, ๒๕๓๓), หน้า ๑๕๘.

นั้นอาจจะมึนน้อย ฉะนั้น ตัวพระสงฆ์องค์เจ้าจำนวนมากจึงติดอยู่กับพิธีกรรมเสียเป็นส่วนใหญ่ ประกอบกับฆราวาสหรือพุทธศาสนิกชนที่ไปวัดไปมานั้น ก็อาจจะไม่สนใจที่จะหาความรู้ที่แท้จริงที่ลึกซึ้ง เพราะถ้าเป็นความรู้ที่แท้จริงที่ลึกซึ้งของศาสนาแล้ว จะต้องเป็นความรู้ที่ปฏิเสธหลายอย่างมาก ปฏิเสธความมีตัวตนของตัวเอง ปฏิเสธการดำรงอยู่ของตัวตนต่างๆ ต้องตัดกิเลส ต้องตัดหุ่นตัดนี่มากมาย ฉะนั้น การเข้าสู่ความรู้ที่แท้จริงมันทำไม่ได้ จึงเข้าสู่ในระดับพิธีกรรม ฉะนั้นพระสงฆ์องค์เจ้าทั้งหลายจึงมักจะทำหน้าที่เป็นพิธีกร

๔. การจัดองค์กร ซึ่งมักจะประกอบด้วยนักบวชและศาสนิกชน ว่ามีการจัดลำดับชั้น ความสำคัญและจัดความสัมพันธ์กันอย่างไร ใครทำหน้าที่อะไร บริหารปกครองกันอย่างไร เป็นต้น ในทุกศาสนาต้องมีการจัดองค์กร มีระบบการบังคับบัญชาเป็นขั้นตอนลงมา เราเรียกในภาษาอังกฤษว่า “hierarchy” ซึ่งเป็นตัวบ่งสะท้อนว่า มันเป็นความสัมพันธ์เชิงอำนาจของบุคลากรที่อยู่ในศาสนานั้น

ในความเชื่อและศาสนาแบ่งออกเป็น ๔ ส่วน แต่ส่วนที่สำคัญที่สุดคือ ความรู้ ซึ่งความรู้ที่ลึกซึ้งของศาสนาแต่ละศาสนานั้น เช่นกรณีของพุทธศาสนา พุทธศาสนิกชนทั่วไปเข้าไม่ถึง โดยเฉพาะอย่างยิ่งถ้าไม่ได้บวชไม่ได้เรียน ฉะนั้น เมื่อผู้หญิงไม่ได้รับอนุญาตให้บวชเรียนผู้หญิงก็เข้าไม่ถึงความรู้ ถ้าจะเข้าถึงความรู้ต้องนั่งอ่านเอาเอง ต้องไปซื้อพระไตรปิฎกมาอ่านเอง ถ้าอ่านไม่ออกก็ต้องไปเรียนภาษาบาลี เพื่อที่จะอ่านบาลีได้ และเพื่อจะเข้าถึงความรู้ การเข้าถึงความรู้สำหรับผู้หญิงถูกปิดกั้น ไม่เหมือนผู้ชายที่ได้รับอนุญาตตามจารีตประเพณีให้เข้าไปบวชได้ เมื่อไปบวชได้ ก็สามารถจะไปเรียนธรรมะบาลีไปพร้อมๆ กัน เมื่ออ่านภาษาบาลีได้ก็สามารถอ่านพระไตรปิฎกได้และสามารถจะเข้าถึงความรู้ได้ในระดับหนึ่ง แต่ถ้าถูกตัดคือห้ามเข้าไปเลย ไม่ให้เข้าไปบวชได้ผู้หญิงก็ถูกตัดไม่ให้เข้าสู่ความรู้เสียตั้งแต่ต้น เมื่อเข้าสู่ความรู้ไม่ได้ ก็อธิบายโลกไม่ได้ อธิบายจักรวาลไม่ได้ อธิบายพระธรรมไม่ได้ อธิบายอะไรต่างๆ ไม่ได้ในคำอธิบายของศาสนานั้นๆ ดังนั้นผู้หญิงจึงไม่มีอำนาจ^{๔๙}

พิสิฐ คุตรสุโพธิ์ กล่าวว่า มนุษย์ต้องการที่พึ่งทางใจ เนื่องด้วยความเข้าใจในโลก ธรรมชาติและจักรวาลมีน้อย แต่เมื่อมีความเข้าใจโลก ธรรมชาติ และจักรวาลมากพอแล้ว มนุษย์ก็ไม่ต้องการศาสนามากนัก ศาสนาจึงได้วิวัฒนาการไปตามกาลเวลา ไม่หยุดนิ่งอยู่กับที่ ศาสนาในยุคหนึ่งก็แสดงภูมิปัญญาความรู้ ความสนใจ และสภาพของสังคมในยุคนั้นด้วย เนื่องจากศาสนามีวิวัฒนาการมาเรื่อยๆ แต่นักศาสนศาสตร์ก็ต้องการรู้ว่า ศาสนาที่เป็นต้นแบบดั้งเดิมนั้นเป็นแบบ

^{๔๙} ฉลาดชาย รมิตานนท์, “ผู้หญิงห้ามเข้า” จารีตและความเชื่อที่ต้องอธิบาย, (กรุงเทพมหานคร : พีเอ็นพี กรุ๊ป, ๒๕๔๘), หน้า ๑๘ – ๒๐.

อย่างไร มีลักษณะพิเศษเช่นไร และได้วิวัฒนาการมาตามขั้นตอนอย่างไรบ้าง ซึ่งก็มีความเห็นแตกต่างกัน แบ่งออกเป็น ๔ พวก ดังนี้

๑. พวกธรรมชาตินิยม (Naturalism) นำโดย แมกซ์ มุลเลอร์ ชาวเยอรมัน บางทีเรียกว่า ทฤษฎีเยอรมัน เกิดจากการสังเกตว่า คนป่าเถื่อนมักมีท่าทีเกรงกลัวและเคารพบูชาปรากฏการณ์ธรรมชาติต่างๆ ที่มีพลังน่ากลัว เช่น น้ำตก พายุฝน เป็นต้น และเชื่อว่ามีพลังลึกลับแบบบุคคลอยู่ในปรากฏการณ์นั้น

๒. พวกวิญญาณนิยม (Animism) นักปราชญ์ทางสังคมวิทยา มี เซอร์ เอ็ดเวิร์ด ไทเลอร์ และ เฮิร์เบิร์ต สเปนเซอร์ มีความเห็นว่า ศาสนาดั้งเดิมของมนุษย์น่าจะเป็น วิญญาณนิยม เพราะสิ่งที่มีกิจกรรมย่อมมีชีวิต สิ่งที่มีชีวิตไม่ว่าสัตว์หรือสิ่งของย่อมมีสิ่งที่เรียกว่า วิญญาณ แบบเดียวกับวิญญาณในตัวคนอยู่ภายใน เพราะเป็นชาวอังกฤษ เรียกว่า ทฤษฎีอังกฤษ

๓. พวกที่เชื่อว่าเกิดจากไสยศาสตร์ (Magic) นำโดย เจ ยี เฟรเซอร์ (John George Frazer) มีความเห็นว่า ศาสนาเป็นลูกของไสยศาสตร์ มนุษย์ยุคแรกพยายามควบคุมธรรมชาติโดยวิธีทางไสยศาสตร์ แต่เมื่อไม่ประสบผลสำเร็จจึงหันไปใช้วิธีวิงวอน ซึ่งเป็นงานหลักของศาสนา

๔. พวกที่เชื่อว่าเกิดมาจากลัทธิโทเท็ม (Totemism) นำโดย เอมีล ดัว์เกียม นักสังคมวิทยาชาวฝรั่งเศส ที่ถือทฤษฎีสหภูมิ (Collectivism) เชื่อว่า มนุษย์มีความสัมพันธ์ทางสายเลือดกับสัตว์บางชนิด และมีข้อห้ามเกี่ยวกับสัตว์ชนิดนั้น เช่น ห้ามฆ่า นอกจากจะฆ่าในพิธีกรรมพิเศษแล้วแจกจ่ายกันกินในสมาชิก นอกจากนี้ ยังตั้งชื่อคนตามชื่อสัตว์ชนิดนั้นอีกด้วย การไหว้โทเท็มเป็นการไหว้เผ่าชนและพลังแฝงในโทเท็มนั้น ซึ่งเป็นดังเทพเจ้าของเผ่า ดังนั้น สังคมกับเทพเจ้าเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน^{๕๐}

สรุปได้ว่า ความเชื่อของสังคมนั้นเกิดจากความพยายามของมนุษย์ในการเข้าใจธรรมชาติ พวกเขาจึงเชื่อว่ามีพลังบางอย่างเข้ามากำหนดปรากฏการณ์ธรรมชาติและสร้างรูปธรรมของพลังดังกล่าวออกมาในรูปของ “ผี” ผีจึงเป็นสิ่งที่ศักดิ์สิทธิ์ที่สถิตตามธรรมชาติ เมื่อผีมีตัวตนและสามารถให้คุณหรือโทษได้ ผู้คนจึงประกอบพิธีเพื่อแสดงความเคารพและสร้างความพอใจแก่ผีเหล่านั้น พิธีกรรมเหล่านี้ปฏิบัติอย่างต่อเนื่องจนกลายเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตในสังคม เราอาจกล่าวได้ว่า คติความเชื่อเรื่องผีเป็นคติความเชื่อดั้งเดิมของคนไทย เมื่อวัฒนธรรมอินเดียเผยแพร่สู่สุวรรณภูมิ ชนชั้นปกครองเล็งรับวัฒนธรรมทางศาสนาที่สอดคล้องกับคติความเชื่อดั้งเดิม นั่นคือ คติความเชื่อศาสนาพราหมณ์และศาสนาพุทธ คติความเชื่อศาสนาพราหมณ์ตอบสนองความต้องการด้าน

^{๕๐} พิสิฐ โคตรสุโพธิ์, ศาสนาเบื้องต้น, (เชียงใหม่; ภาควิชาปรัชญาและศาสนา คณะมนุษยศาสตร์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๗), หน้า ๓๙ -๔๐.

พิธีกรรมของชนชั้นปกครอง ในขณะที่ความเชื่อศาสนาพุทธตอบสนองความต้องการทางจิตใจของคนทั่วไป

ความเชื่อในอำนาจเหนือธรรมชาติ

ความเชื่อในเรื่องวิญญาณนิยม (Animism) เป็นความเชื่อของมนุษย์ที่พัฒนามาถึงอีกระดับหนึ่ง สูงกว่าความเชื่อแบบพลังลึกลับ โดยเชื่อว่ามนุษย์ในโลกนี้มีพลังชนิดหนึ่ง มีลักษณะเป็นหน่วยรวม ไม่ได้กระจายอยู่ทั่วไปเหมือนพลังลึกลับ หน่วยพลังนี้อาศัยอยู่ในคน สัตว์ พืช และสิ่งของเฉพาะอย่าง เป็นสิ่งที่รู้จักคิด มีความต้องการ มีการตัดสินใจได้ มีลักษณะเป็นตัวตนบุคคลที่สามารถจะแปรเปลี่ยนไปในทางดีหรือชั่วได้ด้วยการตัดสินใจของตนเองเรียกว่า วิญญาณ

ความหมายของวิญญาณของคำว่า “Animism” มาจากภาษาลาตินว่า “Anima” ซึ่งแปลว่า “วิญญาณ ภาษาอังกฤษ” ใช้คำว่า “soul” บ้าง “spirit” บ้าง คำว่า soul หมายถึงวิญญาณที่อยู่ในร่างกายของคนที่ยังมีชีวิตอยู่ เป็นตัวตนแท้ของคน มีฐานของชีวิต เป็นอมตะไม่รู้จักตาย ส่วนจิต หรือใจภาษาอังกฤษเรียกว่า mind เป็นอาการหรือคุณสมบัติของ soul ที่มีการรู้จักคิด มีความรู้ และคำว่า spirit หมายถึงเอาวิญญาณที่ออกจากร่างกายเมื่อคนตายไปและคงอยู่ในโลกของวิญญาณ

วิญญาณตามลักษณะในพุทธศาสนา หมายถึงการรับรู้ที่เกิดชั่วขณะหนึ่งๆ ทางอายตนะทั้ง๖ คือ เมื่อตาเห็นรูปเรียกว่า จักขุวิญญาณ หูได้ยินเสียงเรียกว่าโสตวิญญาณ จมูกดมกลิ่นเรียกว่า ฆาน วิญญาณ ลิ้นลิ้มรสเรียกว่า ชิวหาวิญญาณ การถูกต้องสัมผัสเรียกว่า กายวิญญาณ และใจคิดหรือรับอารมณ์ทางมโนภาพที่ไม่ผ่านทางระบบประสาทสัมผัสโดยตรง เป็นการคิดจินตนาการ เรียกว่า มโนวิญญาณ แต่การรับรู้ที่กล่าวนี้เป็นเพียงพฤติกรรมที่แสดงออกมาจากวิญญาณ นอกจากนั้นตามทัศนะทางพุทธศาสนายังเชื่อ ภาวะจิตวิญญาณ หรือภาวะจิต เป็นวิญญาณที่อยู่หนึ่งในส่วนลึก ไม่ออกมารับรู้อารมณ์ แต่เมื่อมีสิ่งมากระตุ้นก็จะส่งวิญญาณที่มีหน้าที่รับรู้ออกไปทำหน้าที่ และเชื่อว่าวิญญาณมีหน้าที่ ดังที่ พิลิณัฐ โคตรสุโพธิ์ สรุปหน้าที่ของวิญญาณเป็น ๔ ประการ ดังนี้

- ๑) หน้าที่แรกเกิด เรียกว่า ปฏิสันธิวิญญาณ (จิตดวงแรกในการเริ่มต้นชีวิต)
- ๒) หน้าที่รักษาชีวิต เรียกว่า ภาวะจิตวิญญาณ (ศูนย์บัญชาการวิญญาณ)
- ๓) หน้าที่ปฏิบัติการ เรียกว่า วิถีวิญญาณ (จิตที่เข้าสู่ระบบการรับรู้อารมณ์)
- ๔) หน้าที่สุดท้าย (ตาย) เรียกว่า จุตติวิญญาณ (จิตดวงสุดท้ายในชีวิต)^{๕๑}

^{๕๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๗.

จะเห็นได้ว่า วิญญาณเป็นคุณสมบัติของสิ่งมีชีวิต คือ คนและสัตว์ตั้งแต่แรกเกิดจนกระทั่งตายไป

นักปรัชญากรีกสมัยโบราณสนใจในธรรมชาติและองค์ประกอบของวิญญาณ และแสดงความเห็นออกมาตามที่ตนเข้าใจ เช่น เอมพิโดเคลส บอกว่า วิญญาณ ประกอบไปด้วยธาตุต่างๆ แต่ละอย่างเป็นวิญญาณแต่ละชนิดที่ทำหน้าที่รับรู้สิ่งที่สอดคล้องกับตน เช่น ธาตุดิน มีหน้าที่รับรู้ธาตุดินที่เป็นวิญญาณภายนอก เป็นต้น เฮราคลิตุส กล่าวว่า วิญญาณเป็นกระบวนการแห่งไฟ แหล่งกำหนดสรรพสิ่งเป็นพลวัตเคลื่อนไหวตลอดเวลา อแนกซิมานเดอร์ กล่าวว่า วิญญาณเป็นอากาศหรือลมหายใจ

วิญญาณเป็นสิ่งที่มีความสมบัติที่แตกต่างจากร่างกาย อยู่คนละส่วน คนโบราณจึงแปลกใจว่า วิญญาณอยู่ที่ไหน และตรงส่วนใดของร่างกาย เมื่อสืบค้นไป ก็ได้คำตอบดังต่อไปนี้ ชาวซีไมต์ (Semites) เชื่อว่า ลำไส้เป็นที่อยู่ของวิญญาณ จึงเอาลำไส้บูชาเทพเจ้า ชาวฮินดู ในคัมภีร์อุปนิษัท กล่าวว่า หัวใจ หรือศีรษะ เป็นที่อยู่ของวิญญาณ สังเกตได้ในเวลาที่คนมีอารมณ์ ตื่นเต้น ตกใจ โกรธ กลัว ดีใจ เสียใจ หัวใจเขาจะเต้นแรงและเร็ว เมื่อคนตายลงไป หัวใจหยุดเต้น แสดงว่า วิญญาณอยู่ที่หัวใจ

พระพุทธศาสนา ในคัมภีร์อิทธิกรรมกล่าวว่า หทัยวัตถุ คือหัวใจ เป็นที่อยู่ของวิญญาณ แต่หทัยวัตถุ ตามทัศนะของนักอิทธิกรรมระยะหลัง หมายถึง สมอ คนในแถบเส้นศูนย์สูตร เชื่อว่า วิญญาณสัมพันธ์กับเงา เพราะเงาติดตามเจ้าของไปทุกหนทุกแห่ง ชาว Mossi ในแอฟริกา เชื่อว่า เงาเป็นส่วนหนึ่งของพลังชีวิต คนที่จวนจะตาย เงาของเขาจะเลื่อนหาย และไม่มีเงาปรากฏ

พสิษฐ์ โคตรสุโพธิ์ ได้จำแนกประเภทของวิญญาณเป็น ๓ ประเภท คือ

๑) วิญญาณในอากาศ (Spirits of Airs) มนุษย์เชื่อว่า วิญญาณมีอยู่ทุกหนทุกแห่ง เช่น อยู่ในในอากาศ หรือปรากฏการณ์ต่างๆทางอากาศ เช่น ก้อนเมฆ พระอาทิตย์ พระจันทร์ ต่อมาหมายเอาวิญญาณของเทพเจ้า หรือคนที่ตายไปแล้วไปเกิดในท้องฟ้าเป็นเทพเจ้า

๒) วิญญาณบนดิน (Spirits of Earth) ได้แก่ วิญญาณที่สถิตอยู่ที่พื้นดินและปรากฏการณ์ต่างๆบนดิน เช่น ต้นไม้ ภูเขา ก้อนหิน น้ำ แม่น้ำ ลำธาร เป็นต้น ระยะแรกเชื่อว่าเป็นวิญญาณของสิ่งนั้นๆ โดยตรง เกิดประจำอยู่ที่นั้น ระยะหลังเชื่อว่า มีวิญญาณพิเศษมาสิงอยู่ เช่น ชาวไทยเชื่อเรื่อง ผีนางตะเคียน ผีนางตานี เป็นต้น

๓) วิญญาณคนที่ตายไป (Spirits of the dead) เมื่อคนเราตายไป มีสิ่งหนึ่งที่ไม่ตายตามร่างกาย แต่จะออกจากร่างกายไป สิ่งนี้มนุษย์เรียกว่า ผี หรือ Spirit ซึ่งได้แก่วิญญาณที่ออกจากร่างมนุษย์นั่นเอง

สิ่งที่ทำให้คนเรามีความเชื่อว่ามีวิญญาณ น่าจะมีสาเหตุดังต่อไปนี้

๑) ความฝัน ความฝันเป็นปรากฏการณ์ที่เกิดมาพร้อมมนุษย์ เป็นลักษณะเมื่อมนุษย์นอนหลับและฝันไป โดยในความฝันนั้นพบกับสิ่งต่างๆมากมาย แต่เมื่อตื่นขึ้นมากลับพบว่าตนเองยังนอนอยู่ในห้อง จึงทำให้คิดได้ว่าน่าจะมีอีกสิ่งหนึ่งในร่างกายออกไปเที่ยวเดินทางไป ซึ่งหมายถึงวิญญาณ

๒) ความคิดแบบนามธรรม ในขณะที่คนเราใช้ความคิดอย่างหนักอยู่นั้น หรือกำลังคิดสูตร ดูเหมือนว่าเขาลืมโลกภายนอกที่อยู่รอบข้าง แม้ว่าตาจะเห็นรูปหรือเหตุการณ์อะไรต่างๆรอบข้างแต่เขาไม่รู้สึกรู้สึ ไม่ได้ใส่ใจว่ามีอะไรเกิดขึ้นบ้าง แสดงว่าร่างกายและใจสามารถแยกกันทำงานได้

๓) ความหวาดกลัวต่อคนตาย เมื่อเราพบเห็นคนที่ตายใหม่ๆ โดยสาเหตุต่างๆ พอกลับมาบ้าน นอนหลับตาจะมองเห็นภาพหลอนติดตา ทำให้เกิดความกลัว เหมือนว่าคนที่ตายไปมาปรากฏต่อหน้า ด้วยเหตุนี้คนเราจึงกลัววิญญาณคนตายมากที่สุด

๔) ประสบการณ์ทางวิญญาณแบบต่างๆ หลายคนเคยพบเห็นเพื่อนที่สนิท มาพูดคุย จำเวลาและเหตุการณ์อย่างชัดเจน แต่มาทราบภายหลังว่า วันเวลาที่ได้พบกันนั้น เป็นการจากไปของเขาแล้ว แสดงว่า วิญญาณของเขามาส่งข่าว^{๕๒}

จากความเชื่อในเรื่องวิญญาณนิยม ซึ่งเป็นความเชื่อในท้องถิ่น ทำให้เกิดรูปแบบศาสนาที่เรียกว่า พระพุทธศาสนาแบบชาวบ้าน (Popular Buddhism) ซึ่งเป็นศาสนาในลักษณะที่ผสมผสานขนบธรรมเนียมประเพณีและความเชื่อ จารีดั้งเดิมกันอย่างลงตัว คือความเชื่อเรื่องผี ศาสนาพราหมณ์ และพุทธศาสนา ความเชื่อในลักษณะนี้จึงเน้นที่ความศรัทธา ทั้งนี้ก็เพื่อหาทางออกให้ความต้องการของมนุษย์ พระพุทธศาสนาที่พบอยู่ในวิถีชีวิตของคนในสังคมไทยในลักษณะที่ได้มีการผสมผสานกับความเชื่อและพิธีกรรมที่เกี่ยวกับผีสงฆ์เทวดา และที่เกี่ยวกับคติของพราหมณ์ กล่าวคือได้ประนีประนอมแล้วให้เข้ากับความเชื่อพื้นบ้านในเรื่อง ผีบรรพบุรุษ ผีสงฆ์เทวดา ผีบ้านผีเรือน หรือความเชื่อในคติพราหมณ์ในเรื่อง ขวัญ พระภูมิเจ้าที่ การดูแลรักษามาร และเทพเจ้าต่างๆ เช่นพระอินทร์พระพรหม เป็นต้น ทั้งหมดนี้รวมอยู่ในความเชื่อและศาสนาระบบเดียวกันภายใต้ชื่อที่เรียกว่า พุทธศาสนาแบบชาวบ้าน^{๕๓}

การยอมรับการแพร่กระจายของศาสนา คัมภีร์จากศูนย์กลางมาสู่ท้องถิ่นนั้นที่มีความเชื่อเดิมที่ยังลึกลงอยู่ในระบบคิดและวิถีชีวิตของคนโดยทั่วไป และเมื่อศาสนาพราหมณ์และพุทธ

^{๕๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๘-๖๐.

^{๕๓} อมรา พงศาพิชญ์. (๒๕๓๓). “หน่วยที่ ๗ พุทธศาสนาชาวบ้าน” ใน เอกสารการสอนชุดความเชื่อและศาสนาในสังคมไทย, (นนทบุรี: สาขาวิชาศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๓๓), หน้า ๒๗๑.

ศาสนาได้แพร่เข้ามา ความเชื่อในศาสนาใหม่และความเชื่อเก่าได้เกิดการผสมผสานอยู่ด้วยกัน จึงสามารถพบเห็นว่า ความเชื่อที่มีบรรยากาศของความศักดิ์สิทธิ์ มีการผสมผสานของแนวคิดต่างๆ อย่างลงตัว ในพิธีกรรมของสังคมไทยจึงมีระบบความเชื่อทั้งสามผสมผสานกันอยู่

โฮวาร์ด คอฟแมน (Howard Kaufman) ได้จำแนกพิธีกรรมในลักษณะพุทธศาสนาแบบชาวบ้านในสังคมไทย ออกเป็น ๔ แบบ ดังนี้

๑) พิธีกรรมทางพุทธศาสนา คือ การทำบุญที่วัดซึ่งเกี่ยวข้องกับพระสงฆ์ หรือ พระพุทธเจ้าโดยตรง

๒) พิธีกรรมแบบพราหมณ์-พุทธ เช่น พิธีกรรมในประเพณีสงกรานต์ การสาดน้ำถือว่าเป็นพิธีกรรมที่สืบเนื่องมาจากความเชื่อในพระยานาคให้น้ำก็เป็นความเชื่อตามตำนานพราหมณ์ และการลอยกระทงเป็นความเชื่อในศาสนาพราหมณ์

๓) พิธีกรรมแบบพราหมณ์-ไสยศาสตร์ คือพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับชีวิตคน เช่น การเกิด การโกนจุก การแต่งงาน การขึ้นบ้านใหม่ และการตาย ส่วนมากประกอบพิธีกรรมมักทำกันที่บ้าน รวมทั้งการบูชาพระภูมิเจ้าที่ด้วย

๔) พิธีกรรมทางไสยศาสตร์ คือ พิธีกรรมที่เกี่ยวกับการเซ่นผี และเจ้าพ่อเจ้าแม่ เช่น การเซ่นไหว้ของชาวประมงในการออกทะเล หรือการเซ่นไหว้ของชาวไร่ ชาวนา เพื่อให้พืชผลออกงามดี เป็นต้น^{๕๔}

ความเชื่อในอำนาจสิ่งศักดิ์สิทธิ์

ฟิลิฏฐ์ โคตรสุโพธิ์ กล่าวว่า อำนาจหรือพลังศักดิ์สิทธิ์ คือ อำนาจพิเศษ เป็นพลังที่อยู่ในคน สัตว์ พืช หรือธรรมชาติอื่นๆ พลังนี้ก่อให้เกิดความเกรงกลัว มีอำนาจน่าเกรงขาม เป็นพลังที่มองไม่เห็น แต่มีอำนาจแสดงออกมาให้ปรากฏได้ สามารถชักนำมาใช้ให้เกิดประโยชน์ได้ด้วยกรรมวิธีพิเศษที่เหมาะสม มนุษย์โบราณครั้งแรกนับถือศาสนาแบบธรรมชาติตรงๆ เพราะมนุษย์กลัวสิ่งใดเกรงสิ่งใด ก็แสดงการเคารพต่อนั้นโดยตรง เป็นสิ่งที่ป็นรูปธรรม เป็นตัวเป็นตนเห็นได้ชัดแจ้ง เช่นเคารพฟ้า ดิน น้ำ ต้นไม้ ป่า และภูเขา เป็นต้น ยังมีคำนิยามถึงพลังลึกลับอะไรว่า มีอำนาจบงการบันดาลอยู่เบื้องหลังปรากฏการณ์ทางธรรมชาตินั้นๆ

ต่อมา เมื่อรู้จักสังเกตสิ่งที่ปรากฏอยู่รอบๆ ตัว เห็นความแตกต่างและความเหมือนในสิ่งต่างๆ เช่น ในมนุษย์ด้วยกัน บางคนมีอำนาจมาก มีศักดิ์ภาพน่าเกรงขาม บางคนมีอำนาจน้อย ด้อยวาสนา อ่อนภาพไม่น่าเกรงขาม หรือในระหว่างสัตว์ทั้งหลาย สัตว์บางชนิดมีพลังมาก มีอำนาจ

^{๕๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๖๙-๒๗๐.

มากน่าเกรงขาม แต่สัตว์บางชนิดก็ขาดพลังและอำนาจดังกล่าว รวมถึงในพืชและวัตถุที่ไร้ชีวิตก็มีความแตกต่างกัน จึงสรุปความเห็นได้ว่า สาเหตุที่สิ่งต่างๆ เหล่านี้มีความแตกต่างกันอาจเป็นเพราะมี “พลังลึกลับ” เป็นฐานสนับสนุน

นอกจากนี้ มนุษย์สังเกตเห็นความเหมือนกันของสิ่งที่มีพลังลึกลับพิเศษ เช่น คนที่ครอบครองหรือมีอำนาจของพลังลึกลับในตัว ก็มีคุณสมบัติคล้ายกับสัตว์ที่มีพลังอำนาจ หรือคล้ายกับพืชที่มีพลังอำนาจลึกลับโดยการทำให้คนหรือสัตว์เกิดความเกรงกลัวได้เหมือนกัน พลังที่ทำให้เกิดความรู้สึกเกรงกลัวนี้แหละ น่าจะเป็นอะไรบางอย่างที่เป็นกลาง ๆ ที่คนสัตว์หรือพืชต่างก็มีร่วมกันแนวคิดเช่นนี้ จึงเป็นความคิดที่นำไปสู่ความเชื่อเรื่องพลังมนะ (Mana) และพลังอำนาจคุณไสย(Magic)^{๕๕}

จากความเชื่อว่า ในโลกมีพลังแฝงอันลึกลับ ล่องลอยอยู่ทั่วไป เป็นพลังกลางๆ นำมาใช้ประโยชน์ก็ได้นำมาใช้ทำร้ายบุคคลที่ตนไม่พึงประสงค์ก็ได้ และพลังนี้ไม่มีชีวิตจิตใจ เป็นพลังแบบธรรมชาติแท้ๆใครสามารถควบคุมได้ คนนั้นก็ได้รับประโยชน์อย่างมหาศาล แต่วิธีการควบคุมแตกต่างกัน จึงได้แบ่งประเภทของพลังออกเป็น ๒ ลักษณะ คือ

๑. พลังมนะ (Mana) คำว่า มนะ มาจากภาษาเมลานีเซียน ชาวเกาะแถบมหาสมุทรแปซิฟิกภาคใต้ มนะนั้นแตกต่างจากความเชื่อในไสยศาสตร์ เพราะมนะมีความหมายถึงพลังเหนือสสารเหนือธรรมชาติ แต่ก็อาศัยสสารและธรรมชาติเป็นเครื่องแสดงออก เป็นของบุคคล คือไม่มีตัวตน กระจายแทรกซึมอยู่ทั่วไป ไม่มีความรู้สึกนึกคิด ไม่มีอารมณ์ ไม่มีความปรารถนา เป็นกลางๆ ใครจะนำไปใช้ทั้งทางดีและทางชั่วก็ได้ เนื่องจากพลังมนะมีความเป็นกลางอาจแปรเป็นสิ่งที่ดีและชั่วได้ ก่อทั้งพลังสร้างสรรค์และพลังทำลาย จึงไม่ใช่สิ่งศักดิ์สิทธิ์ทางศาสนา เป็นประสบการณ์ก่อนศาสนา หรือศาสนาระดับปฐมภูมิ มากกว่าที่จะเป็นศาสนาตามที่ให้คำจำกัดความกัน การปฏิบัติต่อพลังมนะ ก็ไม่ต้องกราบไหว้วิงวอนบูชา เพียงแต่พยายามหาทางนำเอาพลังมาใช้เท่านั้น แต่ต้องพยายามหลีกเลี่ยงผลเสียที่เกิดจากพลังมนะ ด้วยกฎหมาย (Tabu) คือข้อห้ามต่างๆ เช่น ห้ามแต่งงานกันกับพี่น้องท้องเดียวกัน เป็นต้น การนับถือศาสนาชั้นพลังลึกลับมนะนี้ จึงยังไม่ยอมรับว่าเป็นศาสนา เพียงแต่ก่อให้เกิดปรากฏการณ์เชิงศาสนาที่เรียกว่า “ไสยศาสตร์ (Magic)” เท่านั้น ซึ่งก็ยังคงมีอิทธิพลสืบมาจนปัจจุบัน

๒. ไสยศาสตร์(Magic) คำว่า ไสยศาสตร์ หมายถึง ศาสตร์ที่ว่าด้วยการใช้พลังลึกลับบางอย่างให้เกิดประโยชน์แก่ตน ทั้งในทางสร้างสรรค์และทำลาย เป็นศาสตร์ที่ว่าด้วยพลังของเวทมนต์และคาถาอาคม ตลอดจนเครื่องรางของขลังต่างๆ ไสยศาสตร์ เป็นศาสตร์ที่ศึกษาเกี่ยวกับเวท

^{๕๕} พิลิฎฐ์ โคตรสุโพธิ์, ศาสนาเบื้องต้น, หน้า ๔๕.

มนต์คาถาอาคม ซึ่งได้มาจากพราหมณ์ไม่ใช่ศาสนาพุทธ^{๕๖} ซึ่งอาจได้รับอิทธิพลมาจากอาถรรพเวทของอินเดียและพุทธตันตระ ซึ่งคนไทยนับถือคู่กับพระพุทธรูปศาสนา ดังที่เรามักจะคุ้นเคยกับคำว่า “พุทธกับไสยต่างอาศัยกัน” ก็คือ ศาสนาพุทธกับศาสนาพราหมณ์

แสง จันทร์งาม ให้ข้อสังเกตว่า คำว่า ไสย น่าจะมาจากคำว่า ไชวะ (Shaiva) ซึ่งเป็นนิกายหนึ่งของศาสนาพราหมณ์ คนไทยมักออกเสียงตัว ศ กับตัว ส รวมทั้งตัว ษ เป็นเสียงเดียวกัน และนิยมตัดเสียงปลาย คือ ย หรือ ว ออกเหลือแต่ ไช ต่อมาภายหลัง ไช ก็เป็น ไสย ไปเพราะคนไทยนิยมเรียนภาษาบาลีมากกว่าเรียนภาษาสันสกฤต^{๕๗}

ไสยศาสตร์ จึงหมายถึง ความเชื่อว่ามีพลังลึกลับอะไรบางอย่างอยู่ในโลกนี้และมนุษย์สามารถนำเอาพลังนั้นมาใช้ประโยชน์ได้ทั้งในทางดีและทางร้ายโดยกรรมวิธีทางไสยศาสตร์ ไม่ต้องเคารพบูชา ไสยศาสตร์เป็นวิทยาศาสตร์แฝง (Pseudo - science) เป็นวิทยาศาสตร์ปฐมกาล (Proto -science) นักไสยศาสตร์ คือ นักวิทยาศาสตร์โบราณ เป็นความพยายามเบื้องต้นของมนุษย์ที่จะควบคุมพลังธรรมชาติ แต่เนื่องจากการขาดความรู้จริงเรื่องธรรมชาติ จึงตีความเป็นพลังเหนือธรรมชาติไปเสียและนำมาใช้โดยวิธีการควบคุมที่นึกคิดเอาแบบง่ายๆ ไสยศาสตร์ต่างจากศาสนา เพราะศาสนาเชื่อในพลังอำนาจที่เป็นบุคคล เช่น เทพเจ้า วิญญาณ เป็นต้น มนุษย์สามารถติดต่อพลังอำนาจนั้นได้ ด้วยการติดต่อระหว่างบุคคล ส่วนพลังไสยศาสตร์เป็นพลังของบุคคล ไม่มีตัวตน มนุษย์จัดการกับพลังนั้นในฐานะเป็นสิ่งที่ไร้ชีวิตจิตใจ โดยวิธีการบังคับควบคุม ใช้ความสามารถของมนุษย์ฝ่ายเดียว แต่กับเทพเจ้ามนุษย์ควบคุมไม่ได้ ต้องใช้วิธีการกราบไหว้วิงวอน บวงสรวงเท่านั้น ลักษณะความเชื่อทางไสยศาสตร์ของชาวไทย ประกอบด้วยเรื่องต่างๆ เช่น เวทมนต์คาถา การสะเดาะโช้ตรวน การสะกดคน การอยู่ยงคงกระพัน การทำเสน่ห์ เป็นต้น

อุปกรณ์ทางไสยศาสตร์ที่คนไทยคุ้นเคยและนำมาปลอมปนในพระพุทธรูปศาสนา คือ ความเชื่อเรื่องเครื่องรางของขลัง เป็นอุปกรณ์สำคัญที่สุดของไสยศาสตร์ เพราะเป็นเครื่องบรรจุพลังไสยศาสตร์ (เปรียบเหมือนแบตเตอรี่ที่บรรจุพลังไฟฟ้า) ที่สามารถนำติดตัวไปได้ทุกแห่ง เรียกกันอีกชื่อหนึ่งว่า “วัตถุมงคล” เครื่องรางของขลังมี ๓ ประเภท คือ

^{๕๖} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), สถานการณ์พระพุทธรูปศาสนา : กระแสไสยศาสตร์, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๔๖.

^{๕๗} แสง จันทร์งาม, ศาสนาศาสตร์, (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๓๔), หน้า ๒๓๙.

๑. ของขลังโดยธรรมชาติ คือวัตถุที่เชื่อว่ามีพลังไสยศาสตร์อยู่ในตัวของมันเอง เป็นสิ่งที่เรียกว่า วัตถุกายสิทธิ์ สามารถนำมาใช้ได้ทันทีโดยไม่ต้องประกอบพิธีใด ๆ หรืออาจประกอบพิธีเพิ่มก็ได้ ของขลังโดยธรรมชาติมีหลายชนิด คือ

๑.๑ ประเภทสัตว์เป็น ๆ นกเขา นกพิราบ นกอินทรี สุนัข แมว วัว ม้า เป็ด ไก่ หมู ช้างเผือก และสัตว์ที่ลักษณะพิเศษ

๑.๒ อวัยวะบางส่วนของสัตว์ เช่น หนังเสือไฟ กระดุกเสือ หน้าผากเสือ เล็บเสือ งาช้าง เขากวางเขี้ยวหมูตัน ฟันปลาวาฬ ฟันจระเข้ เขาควายเผือก เขาควายฟ้าผ่า

๑.๓ ต้นไม้และพืชบางชนิด เช่น ไม้จัน ไม้โพธิ์ ใบหนาด ต้นมะยม ใบมะยม ใบหญ้าคา แก่นจืดดำ ใบมะตูม ต้นเงิน ต้นทอง ต้นนาก หัวขมิ้น ส้มป่อย ว่านชนิดต่างๆ กะเทียม เป็นต้น

๑.๔แร่ธาตุบางชนิด เช่น เหล็กไหล เงิน ทองคำ นาก ชิน เหล็กเกือกม้า เพชร พลอยสี แก้ว โป่งขาม เป็นต้น

๑.๕ วัตถุมงคลเกี่ยวกับศาสนา เช่น พระเครื่อง ไม้กางเขน รูปภาพของบุคคลสำคัญทางศาสนา เหรียญรูปเหมือน เครื่องใช้ของบุคคลสำคัญทางศาสนา อัฐิธาตุและเถ้าของคนที่ยายแล้ว ดินจากสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ทางศาสนา เป็นต้น

๒. ของขลังที่เกิดจากการปลุกเสก ได้แก่สิ่งของที่เตรียมไว้เป็นพิเศษ เช่น พระเครื่อง ลูกอม ตะกรุด ผ้ายันต์ เหรียญ เทวรูป ก่อนเข้าพิธีของเหล่านี้เป็นวัตถุธรรมดา เมื่อผ่านพิธีปลุกเสกแล้วกลายเป็นของขลังมีพลังศักดิ์สิทธิ์บรรจุอยู่ เป็นวัตถุมงคลที่สามารถอำนวยประโยชน์แก่ผู้ถือครอง

๓. ของขลังที่เป็นผลพลอยได้จากการปลุกเสก หมายถึงวัสดุอุปกรณ์บางอย่างที่ใช้ในพิธีปลุกเสก แต่ไม่ใช่วัตถุมงคลโดยตรง เมื่อผ่านพิธีไปแล้วพลังศักดิ์สิทธิ์ก็อาจจะผ่านไปยังบรรจุอยู่ในอุปกรณ์เหล่านี้ด้วย เช่น ด้ายสายสิญจน์ที่พระสงฆ์ถือโยงในพิธีพุทธาภิเษก ดอกไม้แห้งที่บูชาพระ แล้วนำตาเทียน เส้นหวายที่รองรับลูกนิมิตรอบพระอุโบสถที่ผูกพัทธสีมาใหม่ เป็นต้น^{๕๘}

ถึงแม้ว่า พระพุทธศาสนาจะเป็นคำสอนที่ให้บุคคลปฏิบัติตามหลักของเหตุผล แต่เดิมเริ่มแรกไม่มีเรื่องไสยศาสตร์เข้ามาเกี่ยวข้อง ต่อมาเมื่อประมาณ พ.ศ.๑๕๐๐ ได้ผสมกับลัทธิตันตระของฮินดู จึงกลายเป็น “พุทธตันตระ”^{๕๙} ถือการท่องบ่นเวทมนต์ ลงเลขยันต์ ในขั้นนี้พุทธศาสนาก็กลายเป็นไสยศาสตร์เต็มตัว ที่ประเทศทิเบต พระสงฆ์ (ลามะ) ปฏิบัติทั้งพุทธทั้งไสยศาสตร์ปนกัน

^{๕๘} พิสิฐ โคตรสุโพธิ์, ศาสนาเบื้องต้น, หน้า ๕๑.

^{๕๙} เสฐียร พันธงชัย, ศาสนาเปรียบเทียบ, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕), หน้า ๘๐.

ไป ทั้งสวดมนต์ธารณีต่าง ๆ และเขียนยันต์ ชาวพุทธไทยกับไสยศาสตร์เป็นของคู่กันหรือปฏิบัติควบคู่กันมานาน คนไทยสมัยก่อนมีค่านิยมว่า ใครมีความรู้ทางไสยศาสตร์ดี จะเป็นคนเก่งและมีคนเกรงกลัวแม้ว่าคนไทยจะนับถือพระพุทธศาสนาแล้ว แต่เพราะเป็นวิสัยของปุถุชนผู้มีความหวั่นไหว เพราะความเชื่อเก่าแก่ดั้งเดิมที่ติดสืงคมไทย และเพราะพระพุทธศาสนาไม่มีการบีบบังคับศรัทธา ชาวไทยจึงปฏิบัติศาสนาควบคู่ไสยศาสตร์^{๖๐} โดยเฉพาะด้านพิธีกรรม เช่น การสวดมนต์ของพระสงฆ์ก็ใช้ภาษาบาลีที่ไม่มีใครฟังออก จึงดูขลังและศักดิ์สิทธิ์ มีการทำนํ้ามนต์ มีใบเงินใบทอง หรือฝักส้มป่อย ใส่ในหม้อนํ้ามนต์ มีการโยงสายสิญจน์จากพระพุทธรูปไปที่หม้อนํ้ามนต์ และโยงไปถึงพระสงฆ์ทุกรูปเสร็จจากการสวดมนต์ จะมีพิธีประพรมนํ้าพุทธรูปเพื่อไล่ผีและรับมงคล สิ่งที่ใช้ประพรมนํ้ามนต์ต้องเป็นหญ้าคา หรือกำนมะยม หรือของที่ถือว่าเป็นมงคลอย่างอื่นก็ได้ พิธีทำบุญของชาวพุทธไทยจึงมีลักษณะเป็นพิธีทางไสยศาสตร์ด้วย โดยถือว่า พระพุทธรูปเป็นแหล่งกำเนิดของพลังคุณไสยพระสงฆ์ทำหน้าที่แทนหมอไสยศาสตร์ บทสวดมนต์ทำหน้าที่เป็นคาถาอาคมนํ้ามนต์ทำหน้าที่เป็นวัสดุไสยศาสตร์ที่มีพลังลึกลับสามารถนำมาใช้ประโยชน์ได้นอกจากนี้ ก็มีพิธีปลุกเสก พิธีพุทธาภิเษก ถือว่าเป็นพิธีทางไสยศาสตร์ที่กลายรูปมา แต่เดิมคาถาอาคมเป็นของไสยศาสตร์โดยเฉพาะ แต่เมื่อหันมานับถือพระพุทธศาสนาแล้ว จึงเปลี่ยนการบริการคาถาอาคม มาสวดพระสูตรบาลีแทน^{๖๑}

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) กล่าวว่า การใช้หรือการยุ่งเกี่ยวกับเรื่องเทพเจ้า สิ่งศักดิ์สิทธิ์ฤทธิ์เดชปาฏิหาริย์ทั้งหลายนั้น จะพอยอมรับได้หรือไม่ ให้อูที่จุดสำคัญต่อไปนี้

๑. ดูที่เจตนาของผู้ปฏิบัติ ถ้ามีเจตนาใช้สิ่งเหล่านี้เป็นอุบายดึงหรือชักจูงคนที่ยังอยู่ห่างไกล ให้ขึ้นมาเข้าสู่ธรรมและใช้ภายในในขอบเขตที่จำ กัดไม่ให้ขัดกับหลักการของพระพุทธศาสนา และมีการสอนธรรมไปด้วย ก็พอยอมรับได้ แต่ถ้าใช้สิ่งศักดิ์สิทธิ์อิทธิปาฏิหาริย์เพื่อจูงคนให้มาหลงติด หรือตัวเองก็หลงหมกมุ่นอย่างนั้น ก็ไม่อาจยอมรับได้ ยิ่งถ้าใช้ล่อคนเพื่อหาลาภสักการะผลประโยชน์ให้แก่ตน ก็ยิ่งเป็นการทำลายพระศาสนาหนักขึ้นไปอีก

๒. ดูว่าผิดหลักการของพระพุทธศาสนาหรือไม่ โดยตรวจดูหลักการสำคัญ ๓ อย่าง คือ

๒.๑ หลักกรรม คือ ความเชื่อในการกระทำให้เกิดผลตามเหตุปัจจัยด้วยความเพียรพยายาม ถ้าใช้ความศักดิ์สิทธิ์แล้วทำให้คนหมกมุ่นหวังผลสำเร็จจากการดลบันดาล งอมืองอเท้า นั่งนอนคอยรอผลก็ผิดหลักพระศาสนาอย่างเต็มที่ แต่ถ้าช่วยให้เขาเกิดกำลังใจ มีกำลังใจมาเสริม

^{๖๐} ทิพย์สุดา นัยทรัพย์, ภาษากับวัฒนธรรม, (กรุงเทพมหานคร : หน่วยงานนิเทศกรรมการฝึกหัดครู, ๒๕๓๕), หน้า ๘๘.

^{๖๑} พิสิษฐ์ โคตรสุโพธิ์, ศาสนาเบื้องต้น, หน้า ๕๔-๕๕.

ส่งให้มีความเพียรพยายามทำสิ่งที่ถูกต้องดีงาม หรือทำกรรมดีด้วยความหนักแน่นจริงจังยิ่งขึ้น ก็พอยอมรับได้

๒.๒ หลักสิกขา คือ การที่มนุษย์ทุกคนมีหน้าที่ต้องฝึกฝนพัฒนาตนให้เจริญงอกงามขึ้นทั้งในด้านพฤติกรรมการดำเนินชีวิต จิตใจและปัญญา ถ้าใช้แล้วกลายเป็นการล่อให้หลงหมกมุ่นเพติดเพลินอยู่กับความหวัง ขัดขวางการฝึกฝนพัฒนาตนของคน ก็ใช้ไม่ได้ แต่ถ้าใช้เพียงเป็นสะพานหรือบันไดให้เขาก้าวหน้าไปในทางที่ถูกต้องต่อไป ไม่ขัดขวางการฝึกฝนพัฒนาตนในศีลสมาธิ และปัญญา ก็พอยอมรับได้

๒.๓ หลักความหมายของความศักดิ์สิทธิ์ คือ การที่ความหมายของความศักดิ์สิทธิ์จะต้องพัฒนาให้ประณีตสมบูรณ์ขึ้น เปลี่ยนจากฤทธิ์เดชที่เกลือกกลั้วเกิดจากกิเลสมาเป็นความศักดิ์สิทธิ์สูงสุดแห่งความบริสุทธิ์ ความดีงามและปัญญาที่ลอยพ้นอยู่เหนือกิเลส ถ้ายังมีวุ่นวายอยู่กับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ฤทธิ์เดชที่เกลือกกลั้วกิเลส เอาความศักดิ์สิทธิ์อิทธิฤทธิ์มาเสริมสนองโลภะ โทสะ โมหะใช้เป็นเครื่องมือแย่งชิงหาผลประโยชน์ทำร้ายเอาเปรียบกัน ก็เท่ากับถอยหลังกลับไปวนเวียนอยู่ในโลกยุคดึกดำบรรพ์ แล้วอารยธรรมจะพัฒนาไปได้อย่างไร ก็เหมือนกับเอาเทคโนโลยีและวิทยาการที่ก้าวหน้ามาใช้ทำสงครามหรือเบียดเบียนทำร้ายกัน อย่างที่เป็นปัญหากันมาจนบัดนี้ มนุษย์มองเห็นคุณค่าของศาสนาเพียงแค่นี้เท่านั้นเอง พระพุทธเจ้าไม่ได้ตั้งพระพุทธศาสนาไว้ให้คนเอามาทำกันอย่างนี้แน่

เพราะฉะนั้น จะต้องโอนย้ายจากสิ่งศักดิ์สิทธิ์ภายนอกที่เต็มไปด้วยกิเลส เข้ามาสู่คุณพระรัตนตรัย ซึ่งมีความความศักดิ์สิทธิ์ที่เกิดจากคุณธรรม ความบริสุทธิ์ และปัญญาที่อยู่เหนือกิเลส เพื่อให้มนุษย์เดินเข้าทางของการที่จะพัฒนาต่อไป ไม่ใช่ดึงเขาออกไปในทางตรงข้าม^{๖๒}

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้กล่าวถึงความศักดิ์สิทธิ์ว่าเกิดขึ้นจากภูตานุภาพของเทวดาที่ปกปักรักษาพระพุทธรูปนั่นเอง โดยอธิบายว่า สำหรับพวกที่เป็นชาวพุทธจริงนั้น เขามีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับเรื่องเทวดา ซึ่งเข้าใจรู้กันอย่างเป็นระบบ ในที่นี้ควรทบทวนหลักที่เกี่ยวกับเรื่องเทวดาไว้ ๒ อย่าง คือ

๑. หลักความสัมพันธ์ระหว่างเทพทั้งหลายกับปูชนียวัตถุ

๒. หลักความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับเทวดาหรือระหว่างคนกับเทพ ปูชนียสถานในพระพุทธศาสนา

^{๖๒} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), สิ่งศักดิ์สิทธิ์ เทวฤทธิ์ ปาฏิหาริย์, (พิมพ์ครั้งที่ ๓, กรุงเทพมหานคร: บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๓๘), หน้า ๑๖ - ๑๘.

เนื่องจากในคติโบราณมีความเชื่อเกี่ยวกับการนับถือพระศักดิ์สิทธิ์ เช่น พระแก้วมรกต พระพุทธรูปชินราช หลวงพ่อโสธร เป็นต้น คนจำนวนมากก็เชื่อกันว่า องค์พระพุทธรูปนั้นศักดิ์สิทธิ์ แต่แท้ที่จริงก็คือพระพุทธรูปสำคัญและพระสถูปเจดีย์เหล่านั้น มีเทพผู้ใหญ่เฝ้าพิทักษ์รักษา และคอยดูแลคุ้มครองเหมือนเป็นผู้สนองงาน หลักเรื่องนี้สืบมาจากคติโบราณมีการจารึกไว้ในคัมภีร์ คือ เวลามีการสร้างสถานที่สำคัญ แม้แต่บ้านของชาวบ้าน พวกเทวดาก็จะมาจับจองยึดครองสถานที่ ถ้าเป็นบ้านเศรษฐีก็อาจจะไปอยู่ที่ซุ้มประตูบ้าน อย่างในครั้งพุทธกาล ที่บ้านของอนาถปิณฑิกเศรษฐี ก็จะมีเทวดามาประจำอยู่ที่ซุ้มประตู หรือในตอนที่เราเจ้าอาวาสศรัทธาแห่งแคว้นมคธ เมืองปาฏลิบุตร เทวดาทั้งหลายก็จะมาครองสถานที่ต่างๆ ตามความเหมาะสมลุล่วงกันไปตามศักดิ์ของตนๆ ต่อมา เมื่อพระพุทธศาสนาเจริญแพร่หลาย เทวดาจำนวนมากก็นับถือพระพุทธศาสนา หรือผู้นับถือพระพุทธศาสนาแล้วไปเกิดเป็นเทวดา เวลาสร้างปูชนียสถานและพระพุทธรูปสำคัญ เทวดาผู้ใหญ่ที่เป็นชาวพุทธก็ไปอยู่ โดยเฉพาะในสถานที่ประดิษฐานพระพุทธรูปสำคัญๆ เทวดาก็ชอบเป็นธรรมดาเพราะจะได้ใกล้ชิดเฝ้าพระพุทธเจ้าอยู่เสมอ แล้วก็ทำหน้าที่ดูแลรักษาไปด้วย เช่น เทวดาที่รักษาพระแก้ว ก็อาจจะอยู่ที่ฉัตร หรือที่ฐานพระ นี่เป็นคติที่ว่ามีเทวดาคู่มือครองรักษาพระพุทธรูปสำคัญๆ ที่นี้ที่ว่าพระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์ บันดาลโน่น บันดาลนี้ ก็คือเทวดาที่พิทักษ์องค์พระนั่นเองเป็นผู้ทำหน้าที่นี้พระพุทธเจ้าไม่ทรงมายุ่งกับเรื่องกิเลสของชาวบ้าน ไม่มาเที่ยวบันดาลลาภ บันดาลยศให้ใครหรอกและพระองค์ก็บริณิพพานไปแล้ว มันเป็นเรื่องของเทวดาที่รักษา แล้วก็ เป็นธรรมดาว่า เทวดาที่มาอยู่กับหลวงพ่อก็ย่อมเป็นเทวดาที่ยิ่งใหญ่ มีฤทธิ์เดชศักดานุภาพมาก พร้อมกับที่จะต้องเป็นเทพที่ดีด้วย คือมีเมตตากรุณาสูงมาก อยากจะช่วยเหลือคนทุกข์ยาก และไม่กลั่นแกล้งข่มเหงรังแกคน ไม่เป็นอย่างเทวดาร้ายหลายองค์ที่ยิ่งใหญ่ ก็ยิ่งเกรี้ยวกราดพิโรธเอาง่ายๆ คนก็เลยชอบไปหาหลวงพ่อกันไปบอกทุกข์ร้อนแก่หลวงพ่อกันแล้วเทวดาที่นั่นก็จะดูแลรับสนองงานต่อไป ก็เป็นคติมาอย่างนี้^{๖๓}

ความเชื่อเรื่องธรรมชาตินิยม โดยสรุปก็คือ มีความเชื่อว่า มีพลังเหนือธรรมชาติแฝงอยู่ในธรรมชาติรอบตัวมนุษย์ และสามารถให้คุณให้โทษกับมนุษย์ได้ มนุษย์จึงควรให้ความเคารพนับถือบูชาพลังเหนือธรรมชาติ เพราะสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่สามารถดลบันดาลให้ชีวิตมนุษย์ดีขึ้นได้ รวมไปถึงการมีผู้ที่มีพลังวิเศษสามารถสื่อสารกับพลังเหนือธรรมชาตินั้นได้ ความเชื่อว่า พรหมสามารถลิขิตชีวิตมนุษย์ได้ โชควาสนาและดวงชะตามีอิทธิพลต่อชีวิตมนุษย์ ตลอดจนความเชื่อว่าโหราศาสตร์ เป็นสิ่งที่สามารถทำนายชะตาชีวิตมนุษย์ได้จริง

^{๖๓} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), สนทนา คติจตุคามรามเทพ, (กรุงเทพมหานคร: สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๕๕๐), หน้า ๔ - ๖.

สภาพพื้นที่ที่ใช้ในการวิจัย : หลวงพ่อวัดไร่ขิง

ตำนานหลวงพ่อลอยน้ำ ๕ พี่น้อง สำหรับประวัติความเป็นมาของพระ ๕ พี่น้องนั้น (หรือพระ ๓ พี่น้องในบางตำนานซึ่งได้แก่ หลวงพ่อโสธร หลวงพ่อโต หลวงพ่อวัดบ้านแหลม) ตามตำนานระบุว่า พระพุทธรูปทั้ง ๕ องค์ ต่างก็ลอยน้ำมาตามแม่น้ำสายหลักของภาคกลางทั้ง ๕ สาย และมีชาวบ้านมาพบเจอจึงได้นำพระพุทธรูปเหล่านั้นขึ้นฝั่งและนำไปประดิษฐานไว้ตามวัดใกล้เคียงกับจุดที่ชะลองค์พระขึ้นจากแม่น้ำ

ส่วนเหตุที่ว่าพระพุทธรูปทั้ง ๕ นี้เป็นพี่น้องกันก็มาจากตำนานที่เล่าสืบต่อกันมาว่า มีพี่น้องชาวเมืองเหนือ ๕ คน บวชเป็นพระภิกษุและสำเร็จเป็นพระอริยบุคคล มีอำนาจทางจิตมาก ได้ตั้งจิตอธิษฐานร่วมกันว่าจะขอบำเพ็ญบารมีช่วยสัตว์โลกให้พ้นทุกข์ แม้ตายไปแล้ว ก็สร้างบารมีช่วยสัตว์โลกให้พ้นทุกข์ต่อไป จนกว่าจะถึงซึ่งนิพพาน "เกิดมาชาตินี้จะขอบำเพ็ญบารมีช่วยสัตว์โลกให้พ้นทุกข์ แม้ตายไปแล้ว ก็สร้างบารมีช่วยสัตว์โลกให้พ้นทุกข์ต่อไป จนกว่าจะถึงซึ่งนิพพาน" และเมื่อพระภิกษุทั้งห้ามรณภาพไปแล้ว ก็ได้เข้ามาสถิตอยู่ในพระพุทธรูปทั้งห้าองค์และแสดงปาฏิหาริย์ให้พระพุทธรูปทั้งห้าองค์ลอยน้ำมาทางใต้ตามแม่น้ำทั้ง ๕ สาย

ชาวบ้านชาวเมืองตามริมฝั่งแม่น้ำเห็นพระพุทธรูปทั้งห้าองค์ลอยน้ำมาก็พากันเลื่อมใส จึงได้นำพระพุทธรูปเหล่านั้นขึ้นฝั่งและอาราธนาให้ขึ้นสถิตอยู่ตามวัดต่างๆ ที่ใกล้เคียงกับจุดที่ชะลองค์พระขึ้นจากแม่น้ำ

โดยพระพุทธรูปองค์แรก ลอยมาตามแม่น้ำบางปะกง แล้วขึ้นประดิษฐานอยู่ที่วัดโสธรวรารามวรวิหาร จังหวัดฉะเชิงเทรา เรียกว่า “หลวงพ่อโสธร”

พระพุทธรูปองค์ที่สอง ลอยมาตามแม่น้ำนครชัยศรี ขึ้นประดิษฐานอยู่ที่วัดไร่ขิง จังหวัดนครปฐม เรียกว่า “หลวงพ่อดไร่ขิง”

พระพุทธรูปองค์ที่สาม ลอยมาตามแม่น้ำเจ้าพระยา ขึ้นประดิษฐานอยู่ที่วัดบางพลีใหญ่ใน จังหวัดสมุทรปราการ เรียกว่า “หลวงพ่อดโต”

พระพุทธรูปองค์ที่สี่ ลอยมาตามแม่น้ำแม่กลอง ขึ้นประดิษฐานอยู่ที่วัดบ้านแหลม จังหวัดสมุทรสงคราม เรียกว่า “หลวงพ่อดบ้านแหลม”

และพระพุทธรูปองค์ที่ห้า ลอยมาตามแม่น้ำเพชรบุรี ขึ้นประดิษฐานอยู่ที่วัดเขาตะเครา จังหวัดเพชรบุรี เรียกว่า “หลวงพ่อด (ทอง) เขาตะเครา”

ในขณะที่บางตำนานก็กล่าวไว้ว่า การที่พระพุทธรูปทั้ง ๕ ลอยน้ำมานี้ ก็เพราะเมื่อคราวเสียกรุงครั้งที่ ๒ ข้าศึกได้เผาไฟเพื่อหลอมนเอาทองที่หล่อจากองค์พระพุทธรูป ชาวบ้านเองก็ต้องการจะรักษาพระพุทธรูปไว้ จึงเอาปูนบ้าง รีดน้ำมันไปพอกไว้ที่องค์พระเพื่อให้ดูไม่สวยงามและปกปิดความมีค่าไว้จากข้าศึก แต่เมื่อไม่อาจปกป้องได้ไหวจึงขนย้ายพระพุทธรูปสำคัญลงแพไม้

ไผ่ล่องมาตามแม่น้ำเพื่อไม่ให้ข้าศึกทำลาย ด้วยน้ำหนักขององค์พระ เมื่อวางพระลงบนแพไผ่ไผ่จึงดูเหมือนพระพุทธรูปลอยมาตามน้ำ จนผู้ที่พบเห็นถือเป็นเรื่องปาฏิหาริย์ที่พระพุทธรูปองค์ใหญ่น้ำหนักมากจะสามารถลอยน้ำได้

หลวงพ่อดำไร่ชิง เป็นพระประธานในพระอุโบสถวัดไร่ชิง อำเภอสามปราชญ์ จังหวัดนครปฐม ไม่มีชื่อเรียกเฉพาะ ประชาชนทั่วไปมักเรียกว่า “หลวงพ่อดำไร่ชิง” อนุโลมตามชื่อวัดตามตำนานกล่าวว่าหลวงพ่อดำทำด้วยเนื้อสัมฤทธิ์ ประทับนั่งปางมารวิชัยหรือปางชำนะมารแบบประยุกต์ หลวงพ่อดำไร่ชิงมีลักษณะผิวดำคล้ายเชียงแสน พระหัตถ์เรียวยาวตามแบบสุโขทัย แต่พระพักตร์ดูคล้ายรัตนโกสินทร์ ประดิษฐานเหนือฐานชุกชี มีขนาดกว้าง ๔ ศอก ๒ นิ้ว สูง ๔ ศอก ๑๖ นิ้ว

ตามตำนานกล่าวถึงการหลวงพ่อดำไร่ชิงได้ถูกอัญเชิญมาจากกรุงเก่า (พระนครศรีอยุธยา) เป็นพระพุทธรูปที่ประชาชนนับถือมาก ในวันที่อัญเชิญหลวงพ่อดำไร่ชิงขึ้นจากท่าน้ำที่หน้าวัดไร่ชิงตรงกับวันพระขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๕ เป็นวันสงกรานต์ มีประชาชนมาชุมนุมกันมาก ในขณะที่อัญเชิญหลวงพ่อดำไร่ชิงขึ้นจากน้ำสู่ประรำพิธี เกิดความมหัศจรรย์ แสงแดดที่แผดจ้ากลับพลันหายไป ความร้อนระอุในวันสงกรานต์กลางเดือนห้า บังเกิดมีเมฆดำทะมึน ลมปั่นป่วน ฟ้าคะนอง ก้องในอากาศ บันดาลให้ฝนโปรยลงมา ยังความเย็นฉ่ำใจทั่วหน้าทุกคนในที่นั้นเกิดความยินดีพากันอธิษฐานจิต “ขอหลวงพ่อดำไร่ชิงให้เกิดความร่มเย็นเป็นสุขดับความร้อนคลายความทุกข์ให้หมดไป ดุจสายฝนที่เมฆนิลทำให้ชุ่มฉ่ำ เจริญงอกงามด้วยธัญญาหาร” และในบัดนี้ก็ปรากฏเป็นความจริงแจ้งประจักษ์ ว่าหลวงพ่อดำได้ดลบันดาลให้เกิดสภาพการณ์อย่างนั้นแก่ทุกคนที่ประพาศิธรรม (๑) หลวงพ่อดำไร่ชิง ตามความเป็นจริงในพระพุทธศาสนา เป็นพระพุทธรูปเจ้าหรือพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้ตรัสรู้ด้วยพระองค์เองแล้วสอนให้ผู้อื่นรู้ตามได้ด้วย เป็นผู้ก่อตั้งพระพุทธศาสนา มีความหมายอธิบายได้ ๒ ประการ คือ^{๖๔}

ประการที่ ๑ เป็นพระพุทธรูปเจ้าซึ่งเป็นบุคคลในประวัติศาสตร์ ได้แก่เจ้าชายสิทธัตถะแห่งกรุงกบิลพัสดุ์ มีพ่อ แม่ ปู่ ย่า ตา ยาย เป็นต้น มีต้นตระกูล เป็นมนุษย์ ได้เสด็จออกผนวชแสวงหาสัจธรรม และได้ตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ประกาศพระศาสนาอยู่เป็นเวลา ๔๕ ปี จึงเสด็จดับขันธปรินิพพาน

ประการที่ ๒ เป็นพระพุทธรูปเจ้า ซึ่งเป็นตำแหน่งศาสดาเอกของโลก ผู้บำเพ็ญบารมี คือคุณความดีต่าง ๆ โดยสมบูรณ์ พระพุทธรูปเจ้าให้ความเชื่อของพุทธศาสนิกชนฝ่ายหินยานหรือเถร

^{๖๔} กองบรรณาธิการ, *ไหว้พระประธาน ๗๖ จังหวัด*, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มติชน, ๒๕๕๗), หน้า ๗๘.

วาท อย่างที่คนไทยส่วนใหญ่นับถือและปฏิบัติ พระพุทธเจ้าทรงเป็นมนุษย์ ไม่ใช่เทพหรือผู้มีอำนาจเหนือธรรมชาติ พระพุทธเจ้าแตกต่างจากคนทั่วไปในทางจิตใจและคุณสมบัติอันเป็นนามธรรม ในทางรูปธรรมพระองค์ทรงมีเนื้อหนังร่างกายที่ตกอยู่ภายใต้กฎแห่งธรรมชาติ มีการเปลี่ยนแปลง เจ็บป่วย และแตกสลายได้เมื่อถึงเวลาเหมือนดังคนปกติทั่วไป

(๒) ในทศนิทกัฏฐ ปฏิกวรรค พระพุทธเจ้าทรงตรัสว่า ความเป็นพระพุทธเจ้าไม่ใช่อยู่ที่เนื้อหนังร่างกาย หากแต่อยู่ที่ธรรมะของพระองค์ ในที่นี้หมายถึงเอาคุณธรรมทุกอย่างที่ทำให้พระองค์แตกต่างจากคนอื่น ให้สาวกของพระองค์ปฏิบัติตามธรรมะคำสั่งสอน ไม่ให้ยึดติดในพระวรกายภายนอกที่เป็นเนื้อหนังมังสาของพระองค์ บุคคลที่มองเห็นคุณธรรมหรือเข้าใจหลักธรรมที่พระองค์ทรงสอน สามารถนำไปปฏิบัติจนเกิดผลในชีวิต คนประเภทนี้แม้จะไม่เคยเห็นพระพุทธองค์ ก็ทรงตรัสว่าเป็นผู้ได้เห็นพระองค์ ดังพุทธภาษิตว่า “ผู้ใดเห็นธรรม ผู้นั้นชื่อว่าเห็นเรา” ในทางพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท เชื่อว่าพระพุทธเจ้าไม่มีอีกแล้ว การดับขันธปรินิพพานของพระพุทธเจ้า พระพุทธองค์จะไม่อุบัติขึ้นมาอีก ไม่ต้องกลับมาเวียนว่ายตายเกิดในสังสารวัฏอีกต่อไป หากจะระลึกถึงพระพุทธเจ้า ก็เพียงแต่ระลึกถึงคุณสมบัติหรือคุณธรรมของพระองค์ ๓ ประการ คือ พระปัญญาคุณ พระวิสุทธิคุณ และพระกรุณาคุณ การบูชาสักการะพระพุทธเจ้าก็คือการรำลึกถึงคุณธรรมเหล่านี้ เพื่อน้อมใจให้เกิดศรัทธาวิริยะและความเบิกบานปิติที่จะปฏิบัติตามรอยบาทของพระพุทธองค์

(๓) พุทธศาสนิกชนฝ่ายมหายาน มีความศรัทธาว่าพระพุทธเจ้ามีฐานะเป็นมนุษย์ธรรมดาจริงและเสด็จดับขันธปรินิพพาน แต่ทั้งหมดที่กล่าวมานั้นเป็นเพียงปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นกับพระวรกายส่วนหนึ่งของพระพุทธเจ้าที่เรียกว่า นิรมาณกาย เท่านั้น เรียกอีกอย่างว่า มายาธรรม ที่จริงพระพุทธเจ้ายังมีพระวรกายส่วนอีก ๒ ส่วน คือ ธรรมกาย และสัมโพธิกาย (ทิพยภาวะ) เป็นพระกายที่ไม่มีการเปลี่ยนแปลง เวลาที่พุทธศาสนิกชนฝ่ายมหายานรำลึกถึงพระพุทธเจ้า นอกจากจะรำลึกถึงพระคุณแล้ว ยังรำลึกถึงพระพุทธเจ้าในภาคสัมโพธิกายบนสวรรค์ด้วย เพราะมีความเชื่อว่าพระพุทธเจ้าที่อยู่บนโลกสวรรค์หรือแดนสุขาวดีพุทธเกษตร ยังคงคอยประทับรับฟังสุขทุกข์ของพุทธบริษัทอยู่ การบูชาพระพุทธเจ้าด้วยความรู้สึกละเช่นนี้เชื่อว่าจะทำให้เกิดความมั่นใจและอบอุ่นใจ มากกว่าการบูชาและปฏิบัติตามธรรมะของพระพุทธองค์เพียงอย่างเดียว

(๔) หลวงพ่อวัดไร่ขิง มีเสียงเล่าลือกันจากปากต่อปากของประชาชนทั่วไป จากเหนือสู่ใต้ว่า หลวงพ่อมีอิทธิฤทธิ์และอภินิหารต่าง ๆ มากมายเป็นอนเนกประการ แต่ละคนที่มีศรัทธาต่อองค์หลวงพ่อวัดไร่ขิง มีเรื่องที่น่าอัศจรรย์ปรากฏแก่ตนเองเกือบทุกคน หลวงพ่อพระเดชพระคุณพระอุบาลีคุณูปมาจารย์ เจ้าอาวาสไร่ขิง องค์ปัจจุบันได้นำอภินิหารและอิทธิฤทธิ์ บางส่วนจากผู้ศรัทธาหลวงพ่อ มาบันทึกไว้ในหนังสือ ประวัติวัดและหลวงพ่อดาวไร่ขิง เช่น

- หลวงพ่อวัดไร่ขิง มีอภินิหารปิดทองไม่ติด ทั้ง ๆ ในแต่ละปีมีประชาชนมาปิดทองหลวงพ่อเป็นจำนวนนับไม่ถ้วน

- หลวงพ่อวัดไร่ขิง มีความศักดิ์สิทธิ์และอภินิหาร ในการป้องกันสิ่งต่าง ๆ ตามความรู้สึกของแต่ละคนที่ตั้งใจปรารถนา

- น้ำมันและน้ำมันต์ของหลวงพ่อวัดไร่ขิง รักษาโรคภัยต่าง ๆ ได้สมใจปรารถนา

- หลวงพ่อวัดไร่ขิง ช่วยให้อุดพ้นจากความตาม เพียงแค่ตั้งจิตถึงหลวงพ่อ

- หลวงพ่อวัดไร่ขิง ปิดตาขโมยได้ ป้องกันไฟไหม้

- หลวงพ่อวัดไร่ขิง เป็นทุกอย่างได้ตามแรงอธิษฐานของคนอยากให้เป็น

(๕) หลวงพ่อวัดไร่ขิง เป็นพระพุทธรูปหรือพระสงฆ์ ประชาชนทั่วไปส่วนหนึ่งยังเข้าใจว่า หลวงพ่อวัดไร่ขิง คือ เจ้าอาวาสวัด ที่มีความขลัง มีความศักดิ์สิทธิ์ มีความเมตตา ในด้านเวทมนต์ คาถา เสกเป่า ให้เกิดความแคล้วคลาด ความเหนียว คงกะพันชาติตรี ตามความปรารถนาของคน เหมือนเกจิอาจารย์ดังทั่ว ๆ ไป หลวงพ่อพระเดชพระคุณ พระอุบาลีคุณูปมาจารย์ (ปัญญา อินทปญโญ) เป็น หลวงพ่อวัดไร่ขิง เหมือนกัน แต่เป็นเจ้าอาวาส รูปปัจจุบัน เป็นพระมหาเถระผู้มีคุณลักษณะพิเศษ อันนำมาซึ่งกิตติศัพท์ที่ขจรไป ทั้งในพุทธจักรและอาณาจักร มีศิลาจารวัตรนำ เคารพศรัทธาเลื่อมใส หลวงพ่อมีวิถีชีวิตความเป็นอยู่ที่เรียบง่าย เปี่ยมล้นด้วยพรหมวิหารธรรมและ สังคหวัตถุธรรม หลวงพ่อเป็นพระนักศึกษ นักการบริหาร และเป็นนักพัฒนาตัวอย่าง ทุกงานที่ หลวงพ่อทำเป็นงานระดับประเทศ ที่เป็นไปได้เพื่อประโยชน์แก่คนส่วนมาก หลวงพ่อคือ “เทพเจ้าผู้ยิ่งใหญ่แห่งความเสียสละ” หลวงเสียสละโอกาส กำลังกาย กำลังปัญญา และกำลังทรัพย์ เป็นพระ มหาเถระที่บำเพ็ญคุณประโยชน์ สร้างคุณูปการแก่ชุมชน สังคม และประเทศชาติไว้มากดั่งจะ เห็นได้จากส่วนราชการที่เข้ามาอยู่ในความอุปถัมภ์ของหลวงพ่อ เป็นจำนวนมาก

(๖) อาณาภพของหลวงพ่อวัดไร่ขิง ยิ่งใหญ่และแผ่ไปกว้างไกลเป็นที่ประจักษ์ชัดเป็นพุทธ ปณิธานที่มีหมู่ประชาชนที่เลื่อมใสศรัทธาพากันมาทุกวันไม่ขาดสาย บันดาลให้เกิดผลานิสงส์เป็น ลากสักการะมหาศาล สามารถอำนวยประโยชน์แก่การศึกษาสงเคราะห์และสาธารณสงเคราะห์ และอื่น ๆ นานัปการ บวกกับมีหลวงพ่อเจ้าอาวาส เป็นพระมหาเถระที่เปี่ยมด้วยศีลสุตาธิคุณและ พรหมวิหารธรรม ทำให้ประกาศเกียรติคุณของหลวงพ่อวัดไร่ขิงให้ยิ่งใหญ่ด้วยการบริจาคนำ ทำให้ ประชาชนผู้ใหญ่น้อยของชาติมิใช่จะรู้จักหลวงพ่อวัดไร่ขิงแต่ความศักดิ์สิทธิ์อย่างเดียว แต่รู้จัก หลวงพ่อวัดไร่ขิง ด้วยความสำนึกในฐานะผู้ให้ผ่านการบริหารการจัดการ และการดำเนินการอย่าง ซาธุณลาดรอบคอบของหลวงพ่อเจ้าอาวาส ซึ่งมีได้ครอบครองประโยชน์นี้ไว้ เพื่อความสุขเฉพาะ วัดไร่ขิง แต่ได้เฉลี่ยผลประโยชน์อันเกิดจากพุทธานุภาพนี้แผ่ไป เพื่ออุปถัมภ์การศึกษาและการ

สาธารณะ โดยหวังเพียงผู้รับจะรู้ถึงพระคุณของหลวงพ่อดาวเรืองและคุณของพระพุทธศาสนา แล้วช่วยกันปกป้องรักษาไว้เพื่อเป็นมรดกของชาติชั่ววันรันดร์.

รูปแบบการสักการะ : หลวงพ่อดาวเรือง

ความศรัทธาของพุทธศาสนิกชนที่มีต่อองค์หลวงพ่อดาวเรืองอันส่งผลต่อการดำเนินชีวิต ซึ่งหลวงพ่อดาวเรือง เป็นพระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์ ที่มีประชาชนนับถือเป็นจำนวนมากทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติ เป็นที่ขจรขจายไปทั่ว อาจเป็นเพราะมนุษย์โดยทั่วไปยังมีความปรารถนาในเรื่อง ลาภยศสรรเสริญและความสุข ความเชื่อถือในอานุภาพที่ช่วยคลายทุกข์ บารมีอันคุ้มครองให้เกิดความสุข และอัศจรรย์บันดาลที่ดลให้เกิดความเจริญรุ่งเรือง จึงเป็นสิ่งร้อยรัดจิตใจของผู้คนไว้อย่างแน่นเหนียว เมื่อใดที่เกิดความสิ้นหวังหรือทุกข์ร้อนในชีวิต ชาวบ้านมักใช้วิธีบนบานศาลกล่าวกับ “หลวงพ่อ” ที่ตนเคารพนับถือ เพื่อให้ได้สิ่งอันต้องประสงค์หรือเพื่อขจัดความทุกข์นั้น ครั้นเมื่อตนได้สิ่งอันประสงค์ ความเลื่อมใสศรัทธาก็ยิ่งเพิ่มทวี จนองค์หลวงพ่อกลายเป็นศูนย์รวมจิตใจ สำหรับการอธิษฐานขอพรต่อองค์หลวงพ่อดาวเรืองสิ่งใดที่จะขอเป็นลำดับแรก คือ ขอให้ องค์หลวงพ่อฯ คุ้มครองตนและคนที่รัก รองลงมา ขอให้สุขภาพแข็งแรงไม่มีโรคภัยเบียดเบียน ขอให้มีความสำเร็จในหน้าที่การงาน / การศึกษา ขอให้ร่ำรวย / มีโชคลาภถูกหวย การที่ตนได้สมดังปรารถนาก็เนื่องด้วยเหตุปัจจัยหลายอย่าง ส่วนหนึ่งน่าจะมาจากการที่มีจิตอันมั่นคงและให้ความศรัทธาอย่างแท้จริง สำหรับสิ่งของเครื่องไหว้ต่อองค์หลวงพ่อดาวเรืองคิดว่าไม่น่าจะเป็นสิ่งสำคัญ แต่ขึ้นอยู่กับจิตมากกว่า โดยการเอาจิตเป็นเครื่องสักการบูชา และในบางครั้งที่ตนไม่สมหวังก็เกิดจากตนเองมากกว่า เช่น เกิดความโชคร้าย หรือ ผลกรรมในอดีต เป็นต้น แต่ก็ยังให้ความศรัทธาต่อองค์หลวงพ่อฯ ไว้เป็นเครื่องยึดเหนี่ยว มีกำลังใจทำความดี ในแต่ละวันที่ผู้มาแก้บนหรือมาบนหลวงพ่อดาวเรืองไม่ขาดสาย สังเกตได้จากของแก้บนผลไม้หรือไข่ต้ม เป็นสิบๆ ถาด หรือแก้บนโดยละครชาตรี อาจจะเป็นโรงใหญ่ โรงกลาง โรงเล็ก รำ บรรเลง ตลอดทั้งวัน เป็นสิ่งที่ทำให้บารมีขององค์หลวงพ่อดาวเรืองเป็นที่นับถือบูชากราบไหว้ของประชาชนตั้งแต่โบราณมาจนถึงปัจจุบัน ได้ ขจรขจายไปทั่ว จังหวัด จนทั่วประเทศ จนปัจจุบันมีชาวต่างประเทศได้มากราบไหว้กันมากมาย ได้เดินทางกราบไหว้กันมากยิ่งขึ้น มากยิ่งขึ้นๆ ตลอดไป ทั้งนี้และทั้งนั้นกลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่เชื่อว่าผู้ที่ศรัทธาในองค์หลวงพ่อดาวเรืองอย่างจริงใจจะประสบแต่ความสำเร็จในการดำเนินชีวิตและทำให้พฤติกรรมของตนเปลี่ยนไปในทางที่ดีขึ้น ส่วนแก้บนกันตรึมทุกวันนี้ แม้กระทั่งชาวต่างประเทศ ก็มากราบไหว้บูชาบนบานไม่ขาดสาย และบางรายมาแก้บนเช่นเดียวกับคนไทย การแก้บนหลวงพ่อดาวเรืองที่นิยมกันคือ ประทัด ไข่ต้ม ผลไม้ และพวงมาลัย เป็นต้น เรื่องที่ห้ามบนบาน คือ เรื่องขอไม่ให้เป็นทหาร กับเรื่องขอบุตร ทั้งนี้เพราะหลวงพ่อดาวเรืองชอบให้คนเป็นทหารเพื่อจะได้ปกป้องรักษา

บ้านเมือง และคนที่เป็นทหารก็เป็นเสมือนลูกหลานของท่าน ดังนั้นใครที่มาขอไม่ให้โดนเกณฑ์ทหาร เป็นต้องถูกเกณฑ์ทุกรายและคนที่มาขอบุตร ก็มักจะไ้บุตรที่มีอาการไม่ครบ ๓๒ เนื่องจากว่าท่านได้ส่งลูกหลานซึ่งเป็นทหารที่บาดเจ็บล้มตายมาให้นั่นเอง! เรื่องนี้เท็จจริงประการใดคงต้องพิจารณากันเอาเอง^{๖๕}

๒.๒ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

จากการทบทวนเอกสารงานวิทยานิพนธ์และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องตามวัตถุประสงค์การศึกษาในครั้งนี้ มีรายละเอียดดังนี้

พระมหาภาณุ ภาณุโก (กลั่นปราชญ์) ศึกษาเรื่อง “การศึกษาเปรียบเทียบแนวคิดเรื่องศรัทธาในพุทธปรัชญาเถรวาทกับเชนตออกัสติน” มีความคิดเห็นที่มีต่อหลักความเชื่อหรือหลักศรัทธาในพระพุทธศาสนาว่า “ศรัทธา” หมายถึง ความเชื่อมั่นในความดี เป็ความเชื่อที่มีเหตุผลสนับสนุน ไม่ใช่เพียงอารมณ์แต่เพียงอย่างเดียวเป็ศรัทธาที่มีปัญญากำกับ ชักนำให้อยู่ในลักษณะที่เชื่อตามความเป็นจริง โดยมองให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างเหตุกับผลของสิ่งต่างๆ พุทธปรัชญาเน้นไม่ให้ตัดสินหรือลงความเห็นในเรื่องใดจนกว่าจะได้รับการพิสูจน์ด้วยประสบการณ์ตรงเพื่อให้ได้ศรัทธาที่มีเหตุมีผล ในยุคแรก ศรัทธา หมายถึง ตถาคตโพธิศรัทธา แต่ในยุคหลังศรัทธาในพุทธปรัชญาถูกกำหนดกรอบไว้ ๔ อย่าง คือ (๑) กรรมศรัทธา (๒) วิปากศรัทธา (๓) กัมมัสสกตาศรัทธา (๔) ตถาคตโพธิศรัทธา โดยสรุปแล้วก็มุ่งเน้นให้เชื่อกฎแห่งธรรมชาติ (Law of nature) กฎแห่งการกระทำของปัจเจกบุคคล (Law of karma) หรือกฎแห่งเหตุผล (Subject and object) และเชื่อมั่นในพระรัตนตรัยในฐานะเป็นแบบอย่าง และเป็นกฎที่เราจะต้องเข้าใจและปฏิบัติตามเพื่อความสิ้นทุกข์^{๖๖}

พระมหาปรม โอภาโส (ทองคำ) ศึกษาเรื่อง “ศึกษาวิเคราะห์ศรัทธาของชาวพุทธไทยในปัจจุบัน” พบว่า ในอังคุตตรนิกาย อัญญกนิบาต กล่าวถึง สมสัทธา อังคุตตรนิกายปัญจกนิบาต กล่าวถึง ศรัทธา คือ ความเชื่อที่มีเหตุผลยึดมั่นในหลักการกระทำดี คือ หลักศรัทธาในพระพุทธศาสนามุ่งไปที่ความเชื่อที่ยึดหลักกรรม คือ การทำดีทำชั่ว ผลของกรรมดีและชั่ว เป็ต้น

^{๖๕} กองบรรณาธิการ, **ไหว้พระประธาน ๗๖ จังหวัด**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มติชน, ๒๕๕๗), หน้า ๘๐.

^{๖๖} พระมหาภาณุ ภาณุโก (กลั่นปราชญ์), “การศึกษาเปรียบเทียบแนวคิดเรื่องศรัทธาในพุทธปรัชญาเถรวาทกับเชนตออกัสติน”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒), หน้า ก.

ส่วนในคัมภีร์มิลินทปัญหา ศรัทธา คือ การมีลักษณะทำจิตให้ผ่องใสและมีลักษณะจงใจ ในคัมภีร์ ภูมิวิลาสินี ศรัทธา คือ ความเชื่อเรื่องของการเวียนว่ายตายเกิด นรกสวรรค์ และเทวดา แต่ถึงแม้ กลุ่มชนในสังคมจะมีทัศนะเกี่ยวกับความเชื่อแตกต่างกัน แต่ก็มีกรอบสมมติฐานกันอยู่ระหว่างความเชื่อ ในพระพุทธศาสนา และความเชื่อในเรื่องไสยศาสตร์^{๖๗}

สถาพร เจริญกมลเกียรติ ศึกษาเรื่อง “ความเชื่อทางศาสนาของคนไทยเชื้อสายจีน: กรณีศึกษาวัดมังกรกมลาวาส” พบว่า ความเชื่อทางศาสนาของคนไทยเชื้อสายจีนเป็นความเชื่อ ทางพระพุทธศาสนา รวมทั้งความเชื่อเกี่ยวกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ว่า สามารถให้คุณและโทษได้ และการ กราบไหว้บูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ของคนไทยเชื้อสายจีนส่วนใหญ่ก็เพื่อให้เกิดสิริมงคลแก่ชีวิตทั้งของ ตนเองและครอบครัวเป็นหลัก เช่นเดียวกับ กุหลาบ กอง^{๖๘}

กุหลาบ กองประดิษฐ์ ศึกษาเรื่อง “ความเชื่อของชาวเพชรบูรณ์ที่มีต่อโบราณสถาน โบราณวัตถุในจังหวัดเพชรบูรณ์” พบว่า ความเชื่อจำแนกได้เป็น ๒ ประเภท คือ ๑) ความเชื่อ ดั้งเดิม เป็นความเชื่อที่ได้รับการสืบทอดเล่าต่อๆ กันมา ตั้งแต่ครั้งบรรพบุรุษ และ ๒) ความเชื่อ ปัจจุบัน เป็นความเชื่อที่เกิดขึ้นทีหลังความเชื่อดั้งเดิม เป็นความเชื่อร่วมสมัยซึ่งยังคงมีการปฏิบัติ ตามความเชื่อนั้นอยู่ และจากการศึกษาความเชื่อของชาวเพชรบูรณ์ พบว่า มีผลต่อวิถีชีวิตของ ชาวบ้านแต่ละท้องถิ่น โดยเฉพาะด้านประกอบอาชีพ ครอบครัว และสุขภาพ ชาวบ้านที่นับถือ โบราณสถาน โบราณวัตถุใดก็จะทำพิธีบนบานขอพรต่อสถานหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์นั้น เมื่อประสบ ความสำเร็จก็มีการแก้บน เช่นสรวง จนกลายเป็นประเพณีสืบทอดกันต่อๆ มา^{๖๙}

พระเกียรติวิทย์ อุตตสนโต (โอชาวัฒน์) ศึกษาเรื่อง “การศึกษาความเชื่อและพิธีกรรม ทางพระพุทธศาสนาของร่างทรง: กรณีศึกษาในเขตกรุงเทพมหานคร” ซึ่งจากผลการศึกษา พบว่า พิธีกรรมของร่างทรงมีการผสมผสานหลักศรัทธา โดยเป็นความเชื่อที่ไม่มีการพิสูจน์ ไม่ต้องการ

^{๖๗} พระมหาปรม โอภาโส (กองคำ), “ศึกษาวิเคราะห์ศรัทธาของชาวพุทธไทยใน ปัจจุบัน”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ ราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒), หน้า ก.

^{๖๘} สถาพร เจริญกมลเกียรติ, “ความเชื่อทางศาสนาของคนไทยเชื้อสายจีน: กรณีศึกษา วัดมังกรกมลาวาส”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๔), หน้า (๔).

^{๖๙} กุหลาบ กองประดิษฐ์, “ความเชื่อของชาวเพชรบูรณ์ที่มีต่อโบราณสถาน โบราณวัตถุ ในจังหวัดเพชรบูรณ์”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยนเรศวร, ๒๕๔๕), หน้า (๑).

เหตุผล หลักกรรม คือ เชื่อการทำความดีเพื่อที่จะได้สิ่งตอบแทนที่เป็นความดีงาม ทั้งในส่วนของวัตถุ และความพึงใจที่เป็นนามธรรม และการบำเพ็ญบารมี คือการเสียสละในรูปแบบต่างๆ ของผู้ปฏิบัติ ตามคำแนะนำของร่างทรง ส่วนในด้านพิธีกรรมของร่างทรงนั้น มีการผสมผสานพิธีกรรมไหว้ครู และการรับขันครู โดยใช้หลักความเชื่อในพระรัตนตรัย แต่มีความเชื่อทางไสยศาสตร์เข้ามาปะปน อยู่บ้าง^{๗๐}

ศิริชัย ทรวงแสง ศึกษาเรื่อง “ความเชื่อในเรื่องโหราศาสตร์กับพฤติกรรมการดำเนินธุรกิจ: กรณีศึกษากลุ่มนักธุรกิจของหอการค้าจังหวัดเชียงใหม่” พบว่า นักธุรกิจหอการค้าจังหวัดเชียงใหม่ส่วนใหญ่ มีความเชื่อในโหราศาสตร์ในระดับปานกลาง ค่าเฉลี่ย ๒.๓๕ และมีพฤติกรรมการใช้โหราศาสตร์ในการดำเนินธุรกิจในระดับปานกลาง ค่าเฉลี่ย ๑.๙๑ความสัมพันธ์ระหว่างคุณลักษณะส่วนบุคคลกับความเชื่อทางโหราศาสตร์ พบว่า ปัจจัยด้านเพศ อายุ สถานภาพสมรส ระดับการศึกษา ความเชื่อทางศาสนา และลักษณะธุรกิจไม่มีความสัมพันธ์กับลักษณะระดับความเชื่อเรื่องโหราศาสตร์ อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕ เช่นเดียวกับความสัมพันธ์ระหว่างคุณลักษณะส่วนบุคคลกับลักษณะพฤติกรรมการใช้โหราศาสตร์เพื่อดำเนินธุรกิจ ซึ่งพบว่า ปัจจัยด้านเพศ อายุ สถานภาพสมรส ระดับการศึกษา ความเชื่อทางศาสนา และลักษณะธุรกิจไม่มีความสัมพันธ์กับลักษณะทางพฤติกรรมการดำเนินธุรกิจอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕ ในขณะที่ความสัมพันธ์ระหว่างความเชื่อกับลักษณะพฤติกรรมการใช้โหราศาสตร์ในการดำเนินธุรกิจมีความสัมพันธ์อย่างมีนัยสำคัญที่ระดับ ๐.๐๕ โดยมีค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์เท่ากับ .๐๕๓๘ แสดงว่ามีความสัมพันธ์ระดับสูงและอยู่ในทิศทางบวก ซึ่งหมายความว่า ผู้ที่มีระดับความเชื่อในเรื่องโหราศาสตร์สูงมากเท่าใดย่อมทำให้เขามีลักษณะพฤติกรรมการใช้โหราศาสตร์เพื่อการดำเนินธุรกิจมากตามลำดับ เรียงตามลำดับความสัมพันธ์น้อยไปหามากได้ดังนี้ การกำหนดนโยบาย การบริหารการตลาด การบริหารงานบุคคล การตัดสินใจในการลงทุน การวางแผนในการดำเนินธุรกิจ และการจัดหาทรัพยากร^{๗๑}

---

^{๗๐} พระतीयวิทย์ อุตตสนโต (โอชาวัฒน์), “การศึกษาความเชื่อและพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนาของร่างทรง : กรณีศึกษาในเขตกรุงเทพมหานคร”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (สาขาวิชาพระพุทธศาสนา บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘), หน้า ก.

^{๗๑} ศิริชัย ทรวงแสง, “ความเชื่อในเรื่องโหราศาสตร์กับพฤติกรรมการดำเนินธุรกิจ: กรณีศึกษากลุ่มนักธุรกิจของหอการค้าจังหวัดเชียงใหม่”, การค้นคว้าแบบอิสระศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๘), หน้า ง – จ.

สุริยา สมุทคุปต์ และคณะ เรื่อง “การทรงเจ้าเข้าผี” พบว่า ลัทธิพิธีทรงเจ้าเข้าผีเป็นปฏิบัติการทางวาทกรรมการโต้แย้งระหว่างพุทธศาสนากับไสยศาสตร์อำนาจรัฐกับเสรีภาพในการนับถือศาสนาของปัจเจกบุคคล และการคงอยู่ร่วมกันในสังคมเดียวกันของความเชื่อและพิธีกรรมทางศาสนาที่แตกต่างกัน ซึ่งความเชื่อและพิธีกรรมทางศาสนาของปัจเจกบุคคลเหล่านี้ไม่มีส่วนใดเลยที่เป็นปฏิกิริยาขัดแย้งหรือตอบโต้กับพุทธศาสนาโดยตรงไปตรงมา ๗๐ ๗๑ ๔๙ ในทางตรงกันข้ามลัทธิพิธีเหล่านี้กลับประนีประนอมยึดเอาธรรมะของพุทธองค์ วัตรปฏิบัติของพระสงฆ์ และสัญลักษณ์ในการเคารพบูชาของพุทธศาสนาเป็นหัวใจหลักของลัทธิพิธี เนื้อหาที่แตกต่างออกมา ก็อาจจะได้แก่ การใช้ไสยศาสตร์และความเชื่อเรื่องผีวิญญาณเพื่อแก้ปัญหาทางโลกย์ผู้หนึ่งมีบทบาทสำคัญในลัทธิพิธี การผสมผสานเอาองค์เทพและบทสวดมาจากต่างศาสนา เช่น อินทูจันหรือผีประจำถิ่นและที่สำคัญลัทธิพิธีเหล่านี้เป็นของชาวบ้านหรือของปัจเจกบุคคล ไม่ได้ขึ้นตรงต่อองค์กรทางศาสนาหรือหน่วยงานของรัฐแต่อย่างใด ลัทธิพิธีเหล่านี้ให้ความสำคัญต่อไสยศาสตร์และวิญญาณเป็นสิ่งที่มียู่แล้วในวัฒนธรรมไทยดั้งเดิม ทั้งนี้อาจสืบเนื่องมาจากลักษณะพื้นฐานของความเชื่อทางศาสนาของคนไทยที่ผสมผสานความเชื่อเรื่องผีและวิญญาณแบบดั้งเดิมเข้ากับพุทธศาสนานิกายเถรวาทและลัทธิพราหมณ์ ซึ่งรัฐไทยรับเข้ามาภายหลัง ขณะเดียวกันการทรงเจ้าเข้าผีในฐานะที่เป็นปรากฏการณ์ทางจิตวิญญาณในสังคมไทยสมัยใหม่ก็สะท้อนให้เห็นถึงทวิลักษณ์ของระบบศาสนาด้วย กล่าวคือ ศาสนาของมนุษย์ทั่วโลกจะมีสองลักษณะที่เป็นส่วนของปรัชญาหรือคัมภีร์ควบคู่กับความเชื่อและพิธีกรรมที่ปรากฏอยู่ในวิถีปฏิบัติของคนในสังคม ในขณะที่ศาสนาเป็นส่วนของหลักธรรมที่ปรากฏในคัมภีร์จะมีลักษณะเป็นทางการ และยึดหลักการที่อ้างอิงคำสอนขององค์ศาสดาอย่างเคร่งครัด ศาสนาที่ปรากฏอยู่ในความเชื่อและการประพฤติปฏิบัติของคนทั่วไปมักจะสะท้อนให้เห็นถึงการผสมผสาน การประยุกต์ใช้ การตีความหมายใหม่และการให้คำอธิบายที่เหมาะสมสอดคล้องกับสภาพแวดล้อม โลกทัศน์และสภาพแวดล้อมทางเศรษฐกิจสังคมและวัฒนธรรมของคนในสังคมแห่งหนึ่งในช่วงเวลาหนึ่ง^{๗๒}

สุขชัย กาญจนถนอม ศึกษาเรื่อง “ความเชื่อกับการบูรณปฏิสังขรณ์พระธาตุขามแก่น จังหวัดขอนแก่น” พบว่า ความเชื่อและพิธีกรรมที่เกี่ยวกับพระธาตุขามแก่น เป็นความเชื่อทางพระพุทธศาสนา ผสมผสานกับความเชื่อในลัทธิพราหมณ์ และฮินดูสอง และมีความเชื่อของคนอีสาน เช่น ความเชื่อเรื่องผีสงเทวดา ความเชื่อต่างๆ เหล่านี้มีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันอย่างแยก

^{๗๒} สุริยา สมุทคุปต์ และคณะ, ทรงเจ้าเข้าผี : วาทกรรมของลัทธิพิธีและวิกฤตการณ์ของความทันสมัยในสังคมไทย, (กรุงเทพมหานคร : ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๓๙), หน้า ๓๓ – ๓๔.

ไม่ออก เช่น งานบุญฮีตสิบสอง เป็นงานบุญที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา แต่มีพราหมณ์พื้นบ้านเป็นผู้ประกอบพิธีกรรมร่วมด้วย มีเครื่องสักการะแด่องค์พระธาตุ ซึ่งเชื่อว่ามีดวงวิญญาณศักดิ์สิทธิ์สิงสถิตอยู่ บุคคลสามารถบนบานได้และต้องมีการแก้บน โดยการถวายสิ่งของที่ได้นบนานไว้ รวมทั้งขัน ๘ ขัน ๙ เพื่อบูชาครุบาที่สิงสถิตอยู่ในองค์พระธาตุ แม้ชาวบ้านจะเชื่อว่ามีองค์พระบรมสารีริกธาตุบรรจุอยู่ แต่ก็ยังใช้คำว่าครุบาหรือหลวงปู่เหมือนที่เคยเรียกขานกันมา^{๗๓}

วิราวรรณ สมพงษ์เจริญ เรื่อง “คติความเชื่อของคนไทยสมัยสุโขทัย พ.ศ.๑๗๒๖ - พ.ศ. ๒๐๐๖” ผลการศึกษาพบว่า ชนเผ่าไทอพยพมาสู่ลุ่มแม่น้ำปิง ยม น่านในช่วงต้นคริสต์ศตวรรษที่ ๑๓ พวกเขามีระบบความเชื่อเรื่องพลังเหนือธรรมชาติซึ่งสถิต ณ ภูเขาแม่น้ำ ท้องฟ้า แผ่นดิน ป่าเขา และความเชื่อเรื่องผีบรรพบุรุษ จารึกสมัยสุโขทัยแสดงให้เห็นคติความเชื่อดั้งเดิมดำรงอยู่ แม้ว่าคนในสังคมสุโขทัยนับถือศาสนาพุทธ การผสมผสานความเชื่อในราชอาณาจักรสุโขทัยเป็นไปอย่างราบรื่น ศาสนาพุทธและศาสนาพราหมณ์มีระบบความเชื่อที่ซับซ้อนนำมาใช้เพื่อสนับสนุนสิทธิธรรมทางการเมืองและทิวภาวะของกษัตริย์ ความเชื่อเหล่านี้ไม่ขัดแย้งกับมาตรฐานจริยธรรมและจารีตประเพณีของผู้คนในสังคม ความสำเร็จของการผสมผสานคติความเชื่อสมัยสุโขทัย แสดงออกมาในรูปของศิลปกรรม ข้อความในจารึก และกุศโลบายในการปกครอง^{๗๔}

อานันท์ กาญจนพันธุ์และฉลาดชาย รมิตานนท์ ได้ศึกษาเรื่อง “พิธีกรรมและความเชื่อล้านนา: การผลิตใหม่ของอำนาจทางศีลธรรม” พบว่า ชาวล้านนาได้จัดความสัมพันธ์ทางสังคมพื้นฐานของการผสมผสานความเชื่อต่างๆ ซึ่งถือว่าเป็นที่มาของอำนาจหลายอย่างที่สำคัญคือ ความเชื่อเรื่องบุญในพุทธศาสนาความศักดิ์สิทธิ์ในการนับถือผีไสยศาสตร์ และโหราศาสตร์ นอกจากนั้นก็มีพลังอำนาจที่เกิดจากการให้ความสำคัญกับการผลิตซ้ำหรือการสร้างอย่างต่อเนื่องให้กับสังคม ดังจะเห็นได้จากความคิดเรื่องความอุดมสมบูรณ์และการยังชีพ ซึ่งให้ความสำคัญกับสิ่งของอันเป็นที่มาของความงอกงาม เช่น หน่อกล้วย และสิ่งที่ให้พลังกับชีวิต เช่น ข้าว ไข่ไก่ เป็นต้น ซึ่งความเชื่อที่เป็นที่มาของอำนาจเหล่านี้ แม้ว่าจะมีลักษณะเฉพาะแยกออกมาแตกต่างจากความเชื่ออื่นๆ ได้ก็ตาม แต่ในบางปฏิบัติแล้วชาวล้านนาจะเชื่อมโยงความเชื่อต่างๆ เข้าด้วยกันเพื่อ

^{๗๓} สุขชัย กาญจนณม, “ความเชื่อกับการบูรณปฏิสังขรณ์พระธาตุขามแก่น จังหวัดขอนแก่น”, ปริญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยราชภัฏเลย, ๒๕๔๙), หน้า ง.

^{๗๔} วิราวรรณ สมพงษ์เจริญ, “คติความเชื่อของคนไทยสมัยสุโขทัย พ.ศ.๑๗๒๖ - พ.ศ. ๒๐๐๖”, รายงาน

ค้นคว้าอิสระอักษรศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๕๐), หน้า ง.

เสริมสร้างความหมาย และอธิบายปรากฏการณ์ทางสังคมที่พัฒนาเปลี่ยนแปลงไปอยู่เสมอ ดังจะเห็นได้จากแผนภูมิว่า การนับถือผีนั้นด้านหนึ่งจะผูกพันอย่างใกล้ชิดกับการผลิตข้าวและอาวุธ อีกด้านหนึ่งก็จะเกี่ยวกับไสยศาสตร์และภูมิปัญญา ทว่าการนับถือผีค่อนข้างจะห่างไกลจากพุทธศาสนาในทางความคิดอยู่มาก แต่ก็สามารถผสมผสานกันบ้างในทางปฏิบัติ ซึ่งจะเห็นได้จากการมีผีอารักษ์วัด (ผีเสื้อวัด) และการนำเอาหลักการบวชเป็นพระในพุทธศาสนาใช้เป็นหลักในการเปลี่ยนเป็นคนทรง เป็นต้น^{๗๕}

เอกสิทธิ์ ไชยปิน ศึกษาเรื่อง “พลวัตลัทธิพิธีกรรมการลงผีกรณีศึกษา ปฏิสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างม้าขี่ ลูกเลี้ยง และผีเจ้านายในจังหวัดเชียงใหม่” พบว่า การผลิตและการสืบทอดองค์ความรู้ในการปฏิบัติพิธีกรรมการลงผีต่างๆ นั้น มีการเปลี่ยนแปลงอย่างเป็นพลวัตและมีความสลับซับซ้อนสามารถเชื่อมโยงกับองค์ความรู้ด้านอื่นๆ อย่างเป็นระบบ เกิดการผสมผสานกับองค์ความรู้ท้องถิ่นที่มีอยู่ดั้งเดิม จนกลายเป็นชุดวาทกรรมที่อยู่เบื้องหลังปรากฏการณ์ทางพิธีกรรมและหลอมรวมสมาชิกไว้ด้วยกัน จากการศึกษา องค์ความรู้เหล่านี้เป็นอำนาจและภูมิปัญญาของชุมชนที่มีใช้ร่วมกันและสืบทอดมาอย่างยาวนาน มีการผลิตใหม่ผลิตซ้ำทางองค์ความรู้ เพื่อการปรับตัวให้สอดคล้องกับบริบทและการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ภูมิปัญญาเหล่านี้จะถูกนำมาใช้ในการจัดการกับวิถีชีวิตของผู้คน อย่างน้อยก็เป็นช่องทางในการเข้าถึงอำนาจในเชิงอุดมคติที่ทุกคนใฝ่ฝัน กระบวนการขององค์ความรู้ท้องถิ่นเหล่านี้มีศักยภาพในการปรับตัวและมีความสลับซับซ้อนสามารถผนวกกลืนองค์ความรู้และอำนาจที่อยู่เหนือกว่าให้เกิดการเชื่อมโยงนำมาเป็นส่วนหนึ่งของความรู้ที่มีและใช้ร่วมกัน จึงเป็นเครื่องมือแสดงถึงพลังอำนาจและความรู้ของชุมชน การปฏิบัติที่ช่วยสืบทอดและคงอยู่ของพิธีกรรมและหลอมรวมความเป็นชุมชน ในขณะที่ยังใช้องค์ความรู้เป็นเครื่องมือต่อรองและปะทะกับอำนาจที่มาจากภายนอก แสดงให้เห็นว่า พิธีกรรมของการปฏิบัติเกี่ยวกับความเชื่อในการนับถือผีเจ้านายมิได้เป็นฝ่ายถูกกระทำเพียงฝ่ายเดียว หากแต่สามารถปรับตัว ต่อรอง ผสมผสานกับองค์ความรู้อื่นที่มีความหลากหลาย จนเป็นเนื้อเดียว อันปรากฏอยู่เบื้องหลังของปรากฏการณ์ทางพิธีกรรมที่สนองตอบทั้งในเชิงปัจเจกและสาธารณะ^{๗๖}

^{๗๕} อานันท์ กาญจนพันธุ์ และ ฉลาดชาย รมิตานนท์, พิธีกรรมและความเชื่อล้านนา: การผลิตใหม่ของอำนาจทางศีลธรรม, (พะเยา : สำนักงานศึกษาธิการอำเภอเมืองพะเยา, ๒๕๔๑), หน้า ๔๑.

^{๗๖} เอกสิทธิ์ ไชยปิน, “พลวัตลัทธิพิธีกรรมการลงผี: กรณีศึกษาปฏิสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างม้าขี่ลูกเลี้ยงและผีเจ้านายในจังหวัดเชียงใหม่”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๖), หน้า บทคัดย่อ.

กิตติยา อุทวิ ศึกษาเรื่อง “ความเชื่อและคุณค่าของการสร้างพระพุทธรูปปฏิมาสำริดในล้านนา” พบว่า ชาวพุทธในสังคมไทยส่วนใหญ่มีความเชื่อแบบผสมผสานระหว่างความเชื่อตามหลักศรัทธาในพระพุทธรูปศาสนาและความเชื่อดั้งเดิมที่มีลักษณะความเชื่อแบบวิญญาณนิยมและธรรมชาตินิยม คือ ความเชื่อเรื่องผีหรือผีบรรพบุรุษโดยเฉพาะในสังคมล้านนามีความเชื่อเรื่องผีเจ้านาย ผีป่าผีเขา การทรงเจ้าเข้าผี ความเชื่อในอำนาจศักดิ์สิทธิ์เหนือธรรมชาติ ความเชื่อในด้านไสยศาสตร์และโหราศาสตร์ โดยแสดงออกผ่านทางพิธีกรรมและวิถีชีวิตประจำวัน ดังนั้น เราจะเห็นได้ว่า ในพิธีกรรมทางศาสนาของชาวพุทธล้านนาจะพิธีกรรมตามความเชื่อดั้งเดิมผสมผสานอยู่มาก เช่น การหาฤกษ์ยามในการประกอบพิธีกรรม การขึ้นท้าวทั้งสี่ การเลี้ยงผีเสื้วัด (ผีอารักษ์วัด) เป็นต้น ก่อนที่จะมีการประกอบพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนา สิ่งเหล่านี้แสดงให้เห็นถึงอิทธิพลของความเชื่อดั้งเดิมที่ยังมีอยู่ในสังคมของชาวพุทธปัจจุบัน ซึ่งจากผลการศึกษานำไปสู่การวิเคราะห์ให้เห็นถึงความเชื่อตามหลักศรัทธาของพระพุทธศาสนาและความเชื่อดั้งเดิมของชาวพุทธในสังคม รวมไปถึงพฤติกรรมที่แสดงออกตามความเชื่อของตน เพื่อจะนำไปสู่การเผยแผ่หลักความเชื่อที่ถูกต้องตามหลักศรัทธาของพระพุทธศาสนาต่อไป^{๗๗}

อนุชา สมจิต ได้ทำการการวิจัยเรื่อง “การปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของบุคคลจากการปฏิบัติธรรมฐานด้วย การเจริญสติปัฏฐาน ๔ ฝึกสอนโดยคุณแม่ ดร.สิริ กรินชัย” พบว่า ผลจากการวิจัยพบว่า การชำระจิตให้บริสุทธิ์นั้น ถือเป็นหัวใจของคำสอนทางพระพุทธศาสนาแล้ว คือ พระพุทธองค์ทรงสอนว่า จิตมนุษย์ทุกคนโดยธรรมชาติแล้วไม่บริสุทธิ์เต็มไปด้วย กิเลส คือ โลภะ โทสะ และ โมหะ อันเป็นสิ่งที่ทำให้จิตเศร้าหมอง อำนาจของโลภะ โทสะ และ โมหะนี้เป็นสิ่งผลักดันให้นามมนุษย์ทำความชั่วได้นานาประการ ดังนั้นมนุษย์จึงต้องชำระจิตให้บริสุทธิ์ปราศจากกิเลส เมื่อจิตบริสุทธิ์แล้วก็จะไม่ทำชั่วทำแต่ความดีเมื่อจิตบริสุทธิ์ผ่องแผ้วแล้วผู้ปฏิบัติก็จะบรรลุถึงมรรค ผล นิพพาน อันเป็นจุดหมายปลายทางของพุทธศาสนา.^{๗๘}

สุนันทา มิ่งเจริญพร ได้ทำการการวิจัยเรื่อง “ศึกษาการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานของเยาวชนที่ยุวพุทธิกสมาคม” พบว่า แนวทางเจริญกรรมฐานเป็นหลักสำคัญในคำสอนพระพุทธเจ้า

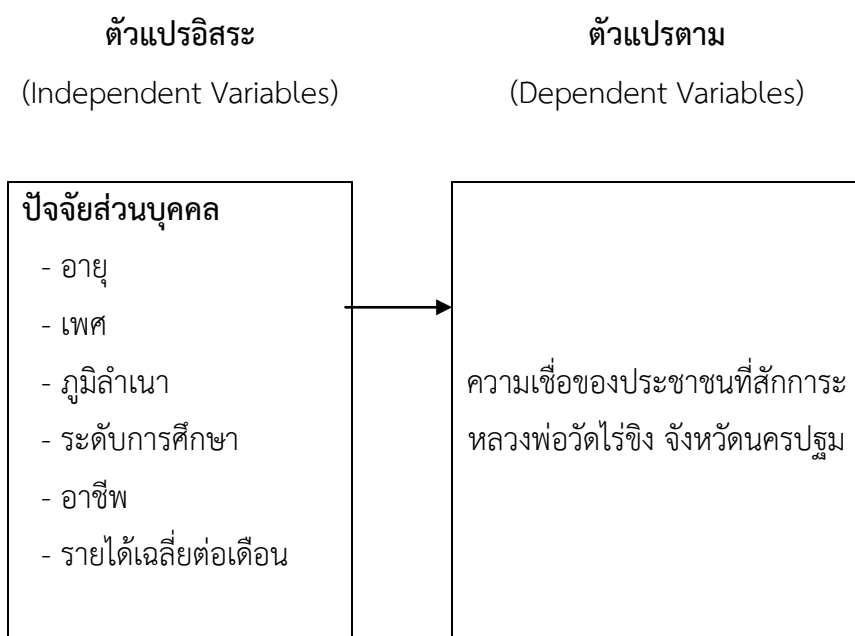
^{๗๗} กิตติยา อุทวิ, “ความเชื่อและคุณค่าของการสร้างพระพุทธรูปปฏิมาสำริดในล้านนา”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐), หน้า ก.

^{๗๘} อนุชา สมจิต, “การศึกษาปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของบุคคลจากการปฏิบัติธรรมฐานด้วยการเจริญสติปัฏฐานสี่ซึ่งฝึกสอนโดยคุณแม่ ดร.สิริ กรินชัย” วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต (บัณฑิตวิทยาลัย:มหาวิทยาลัยมหิดลพุทธศักราช ๒๕๓๙), บทสรุป.

ซึ่งนำมาให้บุคคลเกิดปัญญาและหยั่งรู้ พระไตรลักษณ์ และ อริยสัจ ๔ อย่างแท้จริง โดยให้นำความรู้ที่ศึกษามานั้นนำมาปฏิบัติให้เกิดประโยชน์ทั้งแก่ตนเองและผู้อื่น ทั้งนี้เนื่องจากผลปฏิบัติกรรมฐาน สามารถพัฒนาเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของมนุษย์ ให้เป็นไปในทางที่ดีขึ้น และ ไปในทางสร้างสรรค์มากขึ้น ประสิทธิผลยิ่งขึ้นด้วยการปฏิบัติกรรมฐานตามแนว พระพุทธศาสนา เพื่อจะได้เป็นผู้มีความประพฤติดีงามทั้ง การ วาจา ใจ อันจะส่งประโยชน์สุขให้บังเกิดสุขแก่ตนเองและสังคมด้วย^{๗๙}

๒.๓ กรอบแนวคิดในการวิจัย

จากการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ผู้วิจัยจึงได้นำมากำหนดกรอบแนวคิดเพื่อดำเนินการวิจัย ดังนี้

^{๗๙} นางสาวสุนันทา มิ่งเจริญ, “การปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานของเยาวชนที่ยุวพุทธิกสมาคมบัณฑิต”วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรบัณฑิต” (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหิดลพุทธศักราช ๒๕๕๐), บทคัดย่อ.